

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
24, Eylül/September/Сентябрь 2020,
s./pp. 389-413

Geliş/Submitted/ Отправлено: 08.08.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.09.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 20.09.2020

10.29228/kesit.46213

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Sedat ALTUNKANAT

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye

dinlertarihi_33@hotmail.com

ORCID 0000-0001-6184-212X

HIRİSİYANLIKTA MONOFİZİT VE DİYOFİZİT KRİSTOLOJİNİN KONSİLLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

EVALUATION OF MONOPHYSITIS AND DIOPHSITIS CRYPTOLOGY IN CHRISTIANITY IN TERM OF COUNCILS

Öz

Hıristiyanlık doğu menşeli bir din olmasına rağmen batı medeniyetinin inşasında önemli rol oynamaktadır. Dinlere genel olarak baktığımızda, doğdukları coğrafyaları ve kültürleri şekillendirmişlerdir. Aynı zamanda dinler doğduğu ve geliştiği coğrafya ve kültürlerden de etkilenmişlerdir. Hıristiyanlık doğduğu coğrafya ve kültürden daha çok geliştiği coğrafya ve kültürden etkilenmiştir. Hıristiyanlık, Batı'ya doğru ilerledikçe eski kültürlerden özellikle pagan dininden etkilenerek Teslis'e yaklaşmış, Doğu'daki ilerlemesinde ise nispeten aslına korumuştur. Bu gelişmenin temel etkeni Hıristiyanlığın misyonerlik faaliyetlerden kaynaklı mı, kendi peygamberleri ve kutsal metinleri midir? Yoksa karşılaşmış olduğu kültürlerin ve siyasi atmosferin Hıristiyanlık için daha elverişli bir ortam olmasından dolayı mıdır? Söz konusu sorular ışığında Hıristiyanlığın inanç sisteminin bu tarihsel süreçte nasıl

¹ **Cite as/Atıf:** Altunkanat, S. (2020). Hıristiyanlıkta Monofizit ve Diyofizit Kristolojinin Konsiller Açısından Değerlendirilmesi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (24): 389-413. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46213>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

bir tekâmül geçirdiği makalemizin içeriğini oluşturacaktır. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden II. Vatikan Konsiline kadar Monofizit (mia/fisis=birleşik tabiat) ve Diyofizit (dio/fisis=çift tabiat) Kristoloji tartışmaları devam etmekte ve günümüze kadar da bu tartışmaların yansımaları devam etmektedir. Biz bu makalemizde, Hıristiyanlık tarihi kadar eski olan bu teolojik tartışmaların arka plandaki tartışma nedenleri ve sonuçlarını Konsiller bağlamında izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Monofizit, Diyofizit, Kristoloji, Liturjik, Krode, Sinod, Konsil

Absract

Though Christianity is an eastern based religion, it played a significant role in the construction of western civilizations. When we look at religions in general, we see that religions developed by shaping the geographies and cultures where they were born. However, as Christianity progressed towards the West, it was influenced by ancient cultures and approached Teslis, while preserving its origins in the East relatively. Does the main tenet of this development arise from the missionary activities of Christianity, its prophets and scriptures? Or is it because the cultures and political atmosphere it meets are more favorable in the environment of Christianity? In the light of such questions, how the belief system of Christianity evolved in this historical process will constitute the content of our article. From the first periods of Christianity to the 2nd Vatican Council period, Monofizite (mia / fisis = unified nature) and Diophysite (dio / fisis = dual nature) discussions on Crystallogy have continued and the reflections of these discussions even continue today. In this article, we will try to explain the background causes and effects of these theological debates, which are as old as the history of Christianity, within the context of the Councils.

Keywords: Monophysitis, Diophysitis, Christology, Liturgical, Crode, Sinod, Consils

GİRİŞ

Makalemizde öncelikle, Monofizit ve Diyofizit inançların ortaya çıkışlarının teolojik, siyasal ve sosyo-kültürel nedenleri hakkında kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra Çalışmamızda, Hıristiyanlığın devlet dini olmadan önceki dönemi ile devlet dini olduktan sonraki dönemlerin ayırımını yapacağız. Bu ayırım bize kronolojik bazı kolaylıklar sağlayacaktır.

Hıristiyanlık M.S. 313 yılında Milano Fermanıyla devlet dini olduktan sonra yapılan Sinod ve Konsillerin Hıristiyan liturjisinin nasıl şekillendiğine dair özellikle de Hıristiyan itikadı (credo) hakkındaki tartışmalar ve bu tartışmalar sonucunda ortaya çıkan Doğu ve Batı kiliselerinin şekilleniş süreçleri hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Aynı zamanda bu tartışmalar ışığında Monofizit ve Diyofizit itikadını Sinod ve Konsiller açısından değerlendirmiştir. Ayrıca bu tartışmalarda Hıristiyan itikadıyla ilgili ortaya çıkan kavramları izah edilmiştir.

Monofizit ve Diyofizit kiliselerin tarihi süreç içerisinde siyasi nedenlerden dolayı, Monofizit bir itikada sahip iken Diyofizit bir itikada dönüştüğünü, Diyofizit bir itikada sahip iken de Monofizit itikada dönüştüğü araştırmalarımızda müşahede ettik. Bu değişimler Hristiyanlık devlet dini olduktan sonra kendini daha çok hissettirmiştir. Biz bu siyasi gücün aktörleri hakkında çalışmamızın bir makale çalışması olması hasebiyle fazla ayrıntılara girmeyi uygun görmedik. Bu siyasal tartışmalardan daha ziyade Monofizit ve Diyofizit itikadın, Sinod ve Konsillerde tarihi seyir içerisinde nasıl bir değişime uğradığı konusu üzerinde durmayı amaç edindik. Aynı zamanda bu çalışmamız da Monofizit ve Diyofizit itikadın kendi içlerinde de farklı anlayışlar ortaya çıkardığını bununla da farklı ekollerin orta çıktığını tespit ettik. Ayrıca bu itikadı ayırışma nedenleri ve sonuçlarına da kısaca değineceğiz.

Yaptığımız araştırmalarda ülkemizde bu konuyla ilgili müstakil bir çalışmanın olmadığını, bu konu hakkında yapılan çalışmalarda dağınık bilgiler olduğunu gördük bu bilgileri bir araya getirme gayreti ve çabası içerisinde kaynaklara ulaşmaya çalıştık. Öte yandan yaptığımız araştırmalarda ülkemizde ilk dönem Hristiyanlığı hakkında yeterli bir çalışmanın olmadığı sonucuna ulaştık.

1. İlk Dönem Hristiyanlığı

Hristiyanlıkta krisitolojik tartışmaların ne zaman başladığına dair kesin bir tarih verilememekle beraber İsa ve teslis ile ilgili düşünce ve inanç farklılıkları Hristiyanlığın ilk yüzyıllardan itibaren başladığı söylenebilir.² Hristiyan kaynaklarına göre, İsa'nın tabiatı meselesi tartışmalarının III. Yüzyıldan önceki I. ve II. yüzyıl Erken Kilise dönemlerinden ortaya çıkmıştır. İlk dönem kaynakları ve günümüz modern çalışmalar bu tartışmaların II. yüzyıl ve öncesinde başladığını, İsa'nın tabiatının, dönemin Hristiyanları arasında ciddi bir tartışma konusu olduğu bilgisi mevcuttur. İsa'nın tabiatının ilk defa ne zaman tanrılaştırıldığını tam olarak tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, yaşadığı dönemde onun tanrılaştırılmadığı bilgisine kanaat getirebiliriz. Çünkü taraftarlarının ona "Öğretmen"³ diye hitap ettiklerini biliyoruz. Daha sonraki kuşaklar ortaya çıkan İsa'nın tabiatına farklı yaklaşımları teolojik tartışmaları artırmış, bir taraftan da ana kiliseyi resmi İsa anlayışını geliştirme çabası içine itmiştir. Kilise için ciddi problem olan ve kaynaklarda ilk defa I. Yüzyılın ikinci bölümünde kaynaklara aktarılmış o çağda kendisine taraftar bulmuş, İsa'nın beşer yönüne vurgu yapan İsa'nın tabiatı meselesi hakkındaki gelenek zincirinin IV. Yüzyıl kadar nasıl gerçekleştiği konusunda yazılı kaynaklar aracılığıyla aktarımının yapıp yapılmadığı konusunda elimizdeki kaynaklardan bir sonuca ulaşmamız oldukça güç görünmektedir. Bu konu hakkındaki en büyük problem bu bilgi aktarımının kendi taraftarlarından daha ziyade kaynakların sadece dışarıdan olmasıdır. Bu teolojik tartışmalar kendi gelenekleri içinde aktarımları yapılmış olsaydı bu gruplar hakkında daha doğru bilgilere ulaşma olanağına kavuşmuş olacaktık. Ancak bu gruplar hakkındaki bilgilere, Katolik ve Ortodokslar tarafından sapkın (heretik) ilan edilenlerin kaynaklarından ulaşabilmekteyiz. Bu grupların İsa'nın tabiatına dair görüşleri hakkında objektif bir bilgiye ulaşmamız işimizi zorlaştırmıştır. Bu gruplar hakkındaki kaynak kıtlığının en önemli sebebi, o dönemde heretik olarak ilan

² Bekir Zakir Çoban, Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm, Mihel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt, 10, 2013, 14-27

³ Yuhanna, 8:3-4

edilen grupların yazılı kaynakları kasten imha edilmesidir. Bunun en iyi örneği, Arius'un (M.S.250/336) yazılarının Konstantin (M.S.272/337) tarafından yakılmasıdır. Pagan Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmi bir din olarak kabul etmediği dönemlerde Hıristiyan mensuplarının takibi sırasında kilise otoriteleri "kutsal metinler" diye devlet yetkililerine heretik Hıristiyanların metinlerini de vermişlerdir. Sonraki zamanlarda Roma İmparatorluğu ana kilise olarak kabul ettiği düşüncenin dışında kalan her düşüncüyü heretik olarak ilan etmiştir.⁴ Hangi grubun ana kilise ilan edileceğini Konsillerdeki tartışmalarda da göreceğiz. Devlet otoritesine kendini kabul ettiren her grup ana kilise olarak kendini kabul ettirmiş diğer grupları da heretik ilan etmiştir. Bu tartışmalar Hıristiyan gruplar arasında büyük teolojik ayrışmalar meydana getirmiştir.

İlk dönem İsa'nın tabiatı meselesindeki tartışmalar İsa'nın ölümünden yaklaşık olarak M.S. 20/30 sene sonra başlamış.⁵ İsa'dan sonraki bu tartışmaların temel sorununu itikad problemler oluşturmuştur. Bu problemlerin çözümü için ilk toplantı M.S.52 yılında Kudüs'te toplanan havariler meclisi "ve kutsal ruha ve bize iyi göründü" sözleriyle başlayan bir mektupla başlamıştır. Bu mektupta Havariler tarafından Hıristiyan cemaat için Eski Ahid'in bütün emirlerini, putperestlikten Hıristiyanlığa geçene empoze etmeyi ilan ediyordu. Bu mektuptan hareketle İsa ve Havariler tarafından tebliğ edilen dinin prensipleri için bir araya gelme meclisleri Hıristiyanlığın ilk asırlarından beri tekrar edile gelinmiştir.⁶ Bu gelenek Hıristiyanlığa karşı içerden ve dışarıdan gelen itizallere karşı Sinod ve Konsiller şeklinde günümüze kadar devam etmiştir. Hıristiyanlığın I. Yüzyıldan XX. Yüzyıla kadar yaklaşık 150 itizal hareketten bahsedilmektedir. Bu itizal hareketlerin bazıları kısa ömürlü ve müntesip olarak da etkili olamamıştır. Ancak birçoğu hem etkili olmuş hem de varlıklarını uzun süre korumuşlardır. Bu itizaller büyük çoğunluğu Baba Tanrı, Oğul Mesih, Kutsal Ruh, Bakire Meryem, Kilise ve İncil'e karşı yapılmıştır. Bu itizalleri kısaca şöyle sınıflandırabiliriz.

Baba Tanrı'ya karşı olanlar; *Markiyonizm, Cerinthians*.

Kutsal Ruha karşı olanlar; *Montanizm, Maniheizm*.

İsa'ya karşı olanlar; *Markiyonizm, Arüşçülük, Ebiyonitler, Cerinthians, Dekotizm, Monofizitler, Origen, Mormonlar, Yahova Şahitleri*.

Teslise karşı olanlar; *Monarchians, Adoptionizm, Modalizm, Trithenizm*

Bakire Meryem'e karşı olanlar; *Aryüşçüler, Jovinians, Bazı Protestanlar, Mormonlar, Yahova Şahitleri*.

Kilise ve İncile karşı olanlar; *Montanizm, Reformist Protestanlık*.⁷

Bu sınıflandırmayı yaptıktan sonra Hıristiyan dünyasında İsa'nın tabiatı meselesinde

⁴ Turan Kaçar, Ebionitler'den Ariüs'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teoloji Tartışmaları, AÜİFD, Cilt XLIV (2003), Say.2, 188-205

⁵ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, II. Bas., Ankara, 1993, 234

⁶ Francis Dvornik, Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Çev. Soeur Jean-Marie O.P.(Fransızcaya çeviren), Çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, 3

⁷ Kadir Albayrak, İznik Konsili ve Öncesinde Ve Sonrasında Heretik Hıristiyan Akımları, Uluslararası İznik Sempozyumu, İznik, 2005, 110

büyük itikadı kırılmalara sebebiyet veren ilk ciddi itizaller Ebionitler, Donatist, Aryüscülük ve Nasturiliktir. Bu itizaller bize İsa'nın tabiatı meselesi hakkında konsillere gelene kadar nasıl bir süreç yaşandığına dair yeterince bilgi sunacağı kanaatindeyim. Aynı zamanda, bu büyük itizaller İsa'nın tabiatı konusunda birçok kavramın temelini de teşkil etmişlerdir.

1.1. Yahudi Hıristiyanlar (Ebionitler)

Eski kiliseler döneminde ortaya çıkmış çok sayıdaki kiliseler arasındaki bir mezheptir. Bu mezhebin tarihte ilk defa ortaya çıkışı II. Yüzyılda gerçekleşse de kurumsallaşması sürgün yıllarında M.S. 67-68'de başlamış olduğu tahmin edilmektedir.⁸ Yahudi-Hıristiyanlığı olarak bilinen bu grup, Yahudi bir ortamda doğmuş ve Roma dünyasında da uzunca bir süre Yahudiliğin içinden çıkan Yahudi bir mezhep olarak anlaşılmıştır. Yahudi-Hıristiyanları temel özellikleri Yahudi gelenekleri içinde kalarak İsa'ya bağlı kalmaktı. Bu inançlarından dolayı Yahudi-Hıristiyanlar pagan kültürle karşılaştıktan sonra kendini onlara nasıl takdim edeceği konusunda oldukça zorlanmışlardır. Bu zorlanmanın en belirgin işareti Yahudi adetler içerisinde en önemli yer tutan erkeklerin sünnet edilmesi meselesidir. İncil'de Resullerin İşleri bölümünde yapılan Kudüs toplantısının ana gündemi Hıristiyan olan Grek kökenlilerin sünnet⁹ edilip edilmeyecekleriydi. Çünkü Yahudilik içerisinde bir yenilenme hareketi olarak doğan Hıristiyanlık, aslında geleneklerini miras alıyor ve devam ettiriyordu. Kitabı Mukaddes'in Eski ve Yeni Ahit olarak bölünmesi bunun en somut göstergesidir. Yahudi-Hıristiyanlarla pagan kültüründen Hıristiyanlığa geçmiş olanlar arasındaki önemli anlaşmazlık erkek çocuklarının sünnet edilmesi meselesidir. Pavlos (M.S.5/67) Hıristiyanlığı Anadolu'da tebliğ ederken sünnet meselesi büyük problem oldu. O da pagan dünyasında Hıristiyanlığı yayabilmek için Yahudi geleneğinde vazgeçilmesi gerektiğini yeni bir Hıristiyan geleneği oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Yahudi-Hıristiyanlar Hz. İsa'yı esasen Yahudi geleneklerinin bir yenileyicisi olarak geldiğine inanmaktadırlar. Yahudi adet ve gelenekleri hakkındaki bu tartışmalar zamanla itikadı konuların tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışmalardan dolayı Yahudi-Hıristiyanlar Pavlos'u Yahudi şeriatından ayrıldığı için gerçek havari olarak görmüyorlardı.¹⁰

Kilise literatüründe "Yahudi Hıristiyanlığı" kavramı dört grup şeklinde tasnif edilmiştir. 1-Yahudi olarak doğmuş, Mesih'e inanalar ve aynı zamanda ilk kiliseyi oluşturanlar. 2-Tevrat'ın emirlerini esas kabul edip, İsa inancını buna dâhil eden Legalist Yahudiler; bunlar kendilerini orijinal ve yasal Hıristiyanlık olarak kabul ederler. Bunlar Helenistik ve Pavlos'cu olarak ta tanımlarlar. 3-Yahudi apokaliptik düşüncesini Hıristiyan çevreye uyduran eklektik bir grup olarak bilinmektedirler. 4-M.S. II. Yüzyılda Katolik Kilisesi'nin ve Ortodoks Sinagog'unun dışında kalan ve ortak bir nokta edinen dini gruplar, bu grupların ortak inancı İsa Mesih inancının genel inanç tanımlanmasına entegre etmektir. Katolik kilisesi bu grupları "Heretik", "Vejeteryan", "Gnostik" veya "Senkretik" olarak nitelemektedir.¹¹

Tarihte, Yahudi-Hıristiyanlar olarak tanınan bu Hıristiyan grubun bu ismi nereden aldıkları noktasında kaynaklarda farklı görüşler mevcuttur. Bu grubun "Ebion" isimli bir lider-

⁸ Schoeps, Hans-Joachim, Yahudi-Hıristiyanlığı, Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, İz Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul, 2012, 17

⁹ Resullerin İşleri, 15:1-21

¹⁰ Turan Kaçan, Ebionitler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi tartışmaları, 190

¹¹ Turan Kaçan, Ebionitler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi tartışmaları, 190

den dolayı böyle isimlendirildiği, yoksa Aramice yoksul anlamına gelen “Ebion” teriminden mi geldiği tartışma konusu olmakla birlikte, Esusebius, “Ebion” sıfatının bu gruba Hz. İsa’yı Tanrı olarak tanımayıp, beşer olarak kabul ettikleri için verildiğini ifade eder. Hıristiyanlığı Yahudi çevrelerden uzaklaştırarak Grek çevrelere adapte etmek isteyen Pavlos, İnciller de kullanılan “Ebion” kelimesini Kudüs’teki yoksullar için bağış toplanması anlamında kullanmıştır. Bir farklı görüşe göre ise, ilk Hıristiyan cemaat bu isimle anılmıştır.¹²

Yahudi-Hıristiyanlar diğer Hıristiyan gruplardan ayıran özellikleri kısaca sıralayabiliriz. 1-Matta İncilini esas alırlar, ayrıca kendilerine ait “Ebionite İncil’i” de vardır. 2-Pavlos’un havariliğini ve mektuplarını geçerliliğini inkâr ederler. 3-Kudüs şehrini kutsal görürler. 4-Erkeklerin sünnet edilme geleneğini devam ettirirler. 5-İsa’yı Yahudi geleneği çerçevesinde bir peygamber olarak benimserler 6-İsa’nın bakire bir anneden doğduğunu kabul ederken bir kısmı bunu kabul etmezler. 7-İsa’nın son akşam yemeği üzerine düzenlenen törende, şarap yerine su kullanılır.¹³

Çalışmamızın ana konusu, İsa’nın tabiatı meselesini ilk dönem Hıristiyanlarının nasıl tartıştıkları, bu tartışmalar sözlü ve yazılı kaynaklara nasıl aktarıldığıdır. II. Yüzyılda Mezopotamya da ortaya çıkmış Ebionitlerin bir grubu olarak bilinen Elkesaitler’in “Elkasai Kitabı’nda” Tanrı’nın Oğlu ve Kutsal Ruh’a özel bir vurgu yapılmıştır. Yine bu yüzyılda Ebionitlerin içinden çıkmış olan “Monarkhia” grubu, daha sonraki yüzyıllarda “Monarşitler” olarak anılacak olan bu grup İsa’nın tabiat hakkında farklı görüşler sunmuşlardır. Grekçe bir kelime olan “Monarkhia”, siyasal anlamda bir kişinin mutlak hâkimiyetini ifade etmektedir. Aynı kelime Hıristiyan ilahiyatında ise “Tek bir Tanrı’nın mutlak hâkimiyeti.” anlamına gelmektedir. “Monarkhia” grubundan bazı inananlar İsa’yı mutlak Tanrı olarak görmüşlerdir. Bir grup ise, İsa’yı bilgelik ve irfan sahibi olarak görüp, ilahi tabiatını reddetmemekle birlikte, Tanrı (Baba)’dan farklı bir kimliği olduğunu söyleyenler de vardır. Bu iki grup arasındaki tartışmalar daha sonraki dönemlerde farklılaşarak devam etmiştir. Bu gruplardan “Şekilci Monarşitler”, İsa’nın bir bedeninin olmadığını, tek bir ilahi varlık kendini Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak göstermiştir. Daha sonraki dönemlerde teslis olarak bilinen bu üçlü isim ilahi aktivitenin geçici tecessümünden başka bir şey değildi. Bu görüşün kutsal metinlerdeki referans noktası İsa’ya¹⁴ ve Yuhanna’daki¹⁵ ayetlerdir. Bu teolojide İsa kendini görenlere sadece “Oğul” idi, ama kendisini algılayabilenlere ise “Baba” olduğunu gizlememiştir. Bu teolojik görüş daha sonraki dönemlerde Roma’ya taşınmıştır. “Dinamik Monarşitler” ise, İsa Tanrı’nın tecessüm etmiş şekli olmayıp, ilahi gücü tek tanrıdan almış bir insan olarak görüyorlardı. Bu görüşlerini kutsal metinlerde¹⁶geçen İsa’nın beşeri yönüne vurgu yapan ayetleri dayanak olarak gösteriyorlardı. II. Yüzyılda ise, İsa’nın ilahi gücünü vaftiz esnasında kazandığı görüşü ortaya atılır. Aynı yüzyılda İsa’nın Tanrı ile beşer arasında aracı olan “Melekhizedek”¹⁷ olarak tasvir etmişlerdir. III. Yüzyıla gelindiğinde İsa’nın beşer olduğunu ancak bunun normal bir beşer değil de üstün bir beşer olduğu görüşü savunulmuş-

¹² Turan Kaçan, Ebionitler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi tartışmaları, 191

¹³ Turan Kaçan, Ebionitler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi tartışmaları, 193

¹⁴ İsa’ya, 45:14

¹⁵ Yuhanna, 10:30

¹⁶ Luka:1: 35

¹⁷ Hıristiyanlar Melekhizedek’i insan olarak düşünür, fakat kurman yazılarında onu cennetten gelme birisi olarak sunarlar. Bkz. Tekvin 14:18-20, İbranilere mektup 5:1-10, 7:3.

tur. III. yüzyılın sonuna gelindiğinde kilise “Logos Teolojisini”¹⁸ benimsediği için bu Apostolik geleneği terk etmiştir. IV. Yüzyıla gelindiğinde kilisenin Logos Teoloji daha sonra İznik Konsilinin (M.S.325) itikat metnin çerçevesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.¹⁹

Erken Dönem Hıristiyan gruplarından Ebionitler olarak bilenen bu grubun V. Yüzyılda Doğu Suriye de izlerini kaybettirmişlerdir. Onların bazı merkezi öğretileri bölgenin dini karışımalarında yaşamaya devam ettiği ve Nasturilerle girmiş oldukları teolojik tartışmalar sonucunda onların Arabistan’a gelmelerinde rol oynamışlardır. Bu bölgede Hz. Muhammed peygamber olarak tebliğ başladığında bu grubun Arabistan da bulunduğu bu grubun Bizans’ın resmi bir dini değildi, “Ebionit-Monofizit” bir Hıristiyan mezhebi görüntüsünde idi. Yahudi-Hıristiyanların geleneklerinin İslam’ın tebliğinde etkili olduğu söylenmektedir.²⁰

1.2. Donatistler

Donatizm, IV. Yüzyıl başlarında Kuzey Afrika kıtasının Katarca bölgesinde, önceleri siyasi bir hareket başlamasına rağmen daha sonraları bu oluşumda teolojik tartışmaları yoğunlaşmasından dolayı dini bir oluşum haline gelmiştir. Roma İmparatorluğu’na ve Roma Kilisesi’ne muhalif olan yerel bir kilisedir. Kilise adını piskopos Donatus’tan alır. Donatistler muhalifleri tarafından inatçı, yola gelmez, şiddet ve aşırılığa kaçan, ayrılıkçı bir hareket olarak tanımlanmışlardır. “Donatizm” hareketinin ortaya çıkışı III. Yüzyılda Diocletianus zulmü (*Great Persecution*)²¹ büyük zulüm sonrasına tekabül etmektedir. Bu hareketin teolojik tartışmaları yanı sıra sosyo-ekonomik ve politik faktörlerinde ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. Donatizm taraftarları daha çok alt sınıfın yoksulların ve taşranın diniyen Roma İmparatorluğu Kilisesi taraftarları ise üst sınıfın inancına sahipti. Bu tartışma taşralı ve şehirli çatışması olarak uzun bir süre devam etmiştir.²²

Kuzey Afrika kıtasında Hıristiyanlık kilise merkezli değil, kutsal kitap merkezli idi. Donatistler için bütün bilginin kaynağı Kitabı Mukaddes’ti. Donatistler, Kitabı Mukaddesin emirlerini kelimesi kelimesine yaşamaya çalışıyorlardı. Dini emirlerde kiliseyi esas alanlar ise kendi inançlarıyla çelişmediği sürece diğer kültürlerle işbirliğine gidiyorlardı. Kilise merkezli

¹⁸ “Tanrı’nın oğlu Baba’nın cevherinden, Tanrı’dan Tanrı Işık’tan ışık, Oğul edinildi ama yaratılmadı.”, Bkz. İznik Konsilinin itikadının metni.

¹⁹ Turan Kaçan, Ebionitler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları, 195

²⁰ Hans-Joachim Schoeps, Yahudi-Hıristiyanlığı, Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, İz Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul, 2012, 139

²¹ M.S 303’te İmparator Diocletianus, Hıristiyan kiliseleri ve kutsal metinlerini hedef alan bir ferman yayınlamıştır. Diocletianus bu fermanla Hıristiyan Cemaatin değil de doğrudan Hıristiyan İnancını hedef almıştır. Hıristiyan Kutsal Metinlerini imha ederek asıl beslendikleri kaynağın kurutulmasının istemiştir. İmparator şehitleri değil dinden dönen kimseleri istemektedir. Diocletianus, döneminde Hıristiyan topluma büyük baskılar uygulanmış ve onlardan kutsal metinlerini isteyerek yok etmeyi amaçlamıştı. İmparator halktan pagan tanrıların heykellerinin önünde ibadet amacıyla tütsü yakmaya ve kurban kesmeye zorlamıştır. Bu dönemde halk diğer bütün Tanrı’lardan daha çok imparator kültüne önem vermektedirler. Onun önünde tütsü yakmak ve kurban kesmek devlete bağlılığı simgelemektedir. Buna karşı çıkanın cezası ölüm idi. M.S.303-305 Yılları arasında sadece Kuzey Afrika’da 3000-3500 civarında Donatist taraftarı öldürüldüğü söylenmektedir. Bkz. Ramazan Turgut, Donatist Kilise Ayrılığı Nasıl Başladı?, II. Türkiye, Lisansüstü çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV, Bursa, Mayıs, 2013, 860-861

²² Ramazan Turgut, Donatist Kilise Ayrılığı Nasıl Başladı?, II. Türkiye, Lisansüstü çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV, Bursa, Mayıs, 2013, 855

Roma İmparatorluğu ile Donatistlerin arasındaki mücadelenin asıl nedeni bu olmuştur. Bir başka önemli neden ise Kuzey Afrika kıtasında konuşulan diller olmuştur. O dönemde Kuzey Afrikada “Libyan” (Bugünkü Berberi dilinin atası), “Punic” (Semitik bir dil), Latince dilleri konuşulmaktaydı. Libyan ve Punic diller yerel dillerdi. Latince ise Romalılar tarafından Kuzey Afrika’ya sokulmuştur. Latince konuşan halklar genelde Katolik, “Libyan” dilini kullananlar ise çoğunlukla Donatistler idi. “Punic” dilini ise her iki taraf tarafından konuşanlar görülmektedir. Donatistler Katolik Piskoposlarla Latince konuşabilmektedirler. Katolikler ise yerel diller olan “Libyan” dili konuşamıyorlardı. Latince ibadet dili olduğu için her iki grubun ritüelleri arasında herhangi bir farklılık yoktur. Genelde “Katarca” ve diğer birçok şehirde Katolikler güçlü iken, Numidia, Mauretana gibi taşra bölgelerde ise Donatistler hâkimdiler.²³

Roma Kilisesi ile Donatistler arasındaki bu mücadele teolojik ayrışmalara da sebep olmuştur. Hıristiyan teolojisinin en önemli konularından İsa’nın tabiatı meselesinde Donatistler İsa’nın tek ve birleşik bir tabiata (*Mia/Mono=fisis*) sahip olduğunu kabul ederken, Roma kilisesi İsa’nın beşeri ve ilahi olmak üzere çift tabiata (*Dio=fisis*) sahip olduğunu savunmuşlardır. İskenderiye kilisesi ekolü aracılığıyla Hıristiyanlaştığı düşünülen Kuzey Afrika Kilisesi kristolojisi ve litürjisi üzerinde Kadıköy Konsil (M.S.451) kararlarına karşı gelmeleri nedeniyle uğradıkları zulümden dolayı Mısır’a kaçan ve tarihte dokuz azizler olarak bilinen din adamlarının etkin olduğu iddia edilmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden birinin İsa’nın tabiatı meselesidir. Kuzey Afrika Hıristiyanlığı İsa’nın birleşik bir tabiat sahip olduğunu savunmuştur. İskenderiye ile Kuzey Afrika Hıristiyanlığı İsa’nın tabiat meselesi hakkında farklı kavramlar kullanırlar bile aynı anlamı ve özü savunmuşlardır. İskenderiye kilisesinde “*Mia*” (birleşik) kavramını kullanırken, Kuzey Afrika Hıristiyanlığı da “*Tewahedo*” (birleşik) kavramını kullanmışlardır. Kuzey Afrika Hıristiyanlığı, “*Wulate*” (değişime), *Tusahe* (karışıma), “*Buade*” (ayrılma) olmaksızın insanlık ve tanrısallığın mükemmel bir birlikteliğine “*Mia*” inanmaktadır. Kuzey Afrika Hıristiyanlığında İsa’nın tabiatı literatürde kullanılan terminoloji Roma Hıristiyan terminolojisinden oldukça farklıdır. Kuzey Afrika Hıristiyanlığında İsa’nın tabiatı meselesinde kullanılan terimlerden biri “*Baharey*” bu terimin Grekçe karşılığı “*Ousia*” veya “*Physis*”, “*Baharey*” bir kişide maddi ve manevi olarak bulunan özelliklerdir. Bir diğer terim ise “*Akal*” bu terim hem “Tanrı” hem de “bireyler” için kullanılabilir. “Tanrı” için kullanılırken onun görünmez, maddi olmayan ve içkin olan kişiliğini ifade eder. Bireyden bahsedilirken ise baştan ayağa kadar onun görünür ve somut varlığı anlamına gelmektedir. Bu terimin Grekçe “*Prosopon*” “*Hypostasis*” anlamlarına gelmektedir. Kuzey Afrika Hıristiyanlığı teologları “*Baharey*” ve “*Akal*” birbiri olmaksızın bulunamayacağını, tanrısız kelimeler ile bedeninin de kendilerine göre ayrı ayrı “*Akal*” ve “*Bahareyleri*” vardır. Tanrısız kelimenin kendi “*Akal*” ve “*Baharey*” ile bedeninin kendi “*Akal*” ve “*Baharey*” ile birleşmiştir. Kuzey Afrika Hıristiyan teologları İsa’nın bedeninin tanrı kelamıyla birleşmesinden önce İsa’nın bedeninin yaratılıp yaratılmadığı meselesi tartışmanın konusu olmuştur. Onlara göre tanrısız kelamın içine girdiği beden, birleşmeden hemen önce yaratılmıştır. “*Akal*”, İsa’nın ruh ve bedeninden oluşan yapısı onun bedenini. “*Baharey*”, onun içindeki tanrısız ruhu temsil etmektedir. Bu birleşmeye şöyle bir örnek verebiliriz. Nasıl ki insan ruh ve bedeninin birleşmesiyle birliktelik buluyor ve her ikisi de kendi özelliklerini kaybetmiyorsa; İsa’da

²³ Ramazan Turgut, Donatist Kilise Ayrılığı Nasıl Başladı?, II. Türkiye, Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV, 862-863

da tanrısal ruh ve beden gizemli bir şekilde biri diğerini kapsamadan ve özelliklerini değiştirmeden birleşmiştir. Kitabı Mukaddes'te Musa'nın gördüğü yanan çalı²⁴ da İsa'daki tanrısal ruh ve beden birleşmesi gibidir. Musa çalıya baktığında onun yandığını, fakat tükenmediğini fark eder. Çalının neden yanıp yok olmadığını görmek için gittiğinde Tanrı, Musa'ya yanan çalının içinden seslenir. İşte bu örnekte olduğu gibi tanrısal ateş ile insanlık boyutu da çalı ile sembolize edilmiştir. Burada nasıl ki çalı görüldüğü halde ateş onu tüketmiyorsa, çalı da içinde barındığı ateşi söndürmüyorsa ve bu bağlamda bir birliktelik oluşturuyorsa, İsa'da tanrısallık ve insanlığın buluşması da böyledir. Ayrıca burada sadece yanan çalı veya sadece ateş değil bu ikisinin birleşmesiyle "*yanan çalı*" gibi bir adlandırma söz konusudur. Tıpkı İsa içinde ne insan ve ne de tanrısalıktan değil; Tanrı-insan veya inkarne olmuş kelam gibidir. İsa'daki bu birleşik tabiatı onun yemesi, içmesi, uyuması insani tabiatına; ölüleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi gibi niteliklerin de onun tanrısal tabiatı ayırımına Kuzey Afrika Kilisesi teologları karşı çıkarlar. Çünkü bu, İsa'nın tabiatında bir ayırım varmış izlenimi yaratmaktadır. Bunun böyle anlaşılması için basit ve yüce her şeyin, birleşik bir tabiata sahip bir varlıktan çıktığı kabul edilir. Böylece İsa'nın tabiatına dair her türlü ayırımı karşı çıkarlar. Kuzey Afrika Kilisesi, İsa'daki bir tabiatın diğerini kapsadığı şekilde Monofizit teolojii ve İsa'daki birleşik bir tabiata dair en küçük bir ikili tabiat anlayışı ileri süren Diyofizit anlayışları kesinlikle reddederler.²⁵

Tanrı'nın kelamı olduğuna inanılan İsa, Meryem'in rahminde mükemmel bir birleşmeye tabi olmuştur. Buna göre İsa iki kişiden "*ke-hulet alakat*" birleşik bir kişi; iki tabiatından da "*Ke-hulet-Bahrayat*" bir birleşik tabiat olarak ortaya çıkmıştır. Böylece bu "*Akalat*" ve "*Bahrayat*"ın birleşiminden bir kişi olarak tezahür etmiştir. Kuzey Afrika Kilisesi, Diyofizit düşünceyi savunanların soteriolojik bir takım kaygılar oluşturduğu görüşündeler. İsa'nın çarmıhta acıyı sadece bir insan olarak çektiğini bu bakımdan kurtuluşu, yalnızca onun tabiatı aracılığıyla olduğunu kabul etmek gerekir. Bu da insan İsa'nın boşuna acı çektiği anlamı taşımaktadır. Bu itikadi meseleden dolayı, Kuzey Afrika Kilisesi'nin Kadıköy Konsili'ne karşı tavrı takınmaların en önemli hususlarındanıdır.²⁶

Kuzey Afrika Kilisesi'nde Kutsal Ruh teslisin diğer unsurlarıyla aynıdır. O, yaşam kaynağıdır. İsa Kutsal Ruh'u insanlara göndermiştir. O, sadece Baba'dan gelmektedir. Kuzey Afrika Kilisesi, Ortodoks Kilisesi İznik Konsil kararlarına Katolik Kilisesi'nin eklediği "*Filioque*" terimini kabul etmezler. Çünkü Kuzey Afrika Kilisesi'nde teslisin unsurları arasında ast ve üst gibi bir ilişki ağının kurulabilmesine yönelik bir imaya dahi karşı çıkmaktadırlar. Afrika Kilisesi ikonalarında teslisi sembolize birbirine eşit ve yaşlı üç kişi bulunur. Kuzey Afrika Kilisesi İsa'nın çarmıh günü doğduğuna inanır. Bu nedenle de kilise takvimine göre hafta Çarşamba günü ile başlar.²⁷

1.3.Aryüşçülük

Hıristiyanlık tarihinde ilk ciddi bölünme Aryüs'ün fikirleriyle başlamıştır. Aryüs, "*İsa'nın yaratılmış*" olduğunu bundan dolayı "*İsa'nın Tanrı*" olamayacağını ifade etmiştir. Bu

²⁴ Çıkış,3:2-3

²⁵ Dursun Ali Aykıt, Etiyopya Kilisesi, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2013, 78-82

²⁶ Dursun Ali Aykıt, Etiyopya Kilisesi, 86-90

²⁷ Dursun Ali Aykıt, Etiyopya Kilisesi, 90

görüş Hıristiyan kristolojisinin şekillenmesinde önemli rol oynarken aynı zaman farklı kristoloji anlayışlarına da yol açmıştır. Özellikle Aryüs fikirleri I. İznik Konsili (M.S.325)'nde Hıristiyan inanç esasları belirlenmiştir. Bu konsilde Aryüs'ün fikirlerinin aksine "*Baba-Oğul*" aynı özden gelmiştir "*homooussios*" kavramıyla çözüme kavuşturulmuş ancak bu da başka kristolojik tartışmalara neden olmuştur.²⁸

Adını kurucusu olan Aryüs'ten (M.S.250/336) alan Aryüscülük, illegal bir yer altı örgütü iken, M.S.313 dönemin Roma İmparatoru Konstantin (M.S.272/337) tarafından Milano Fermanıyla devlet dini haline getirilmişti. Konstantin o yıllarda ülkesinde Hıristiyanlığın yaygınlaşması için yoğun çaba harcamış ve Hıristiyanlık kısa bir süre içinde İmparatorluk topraklarında hızla yayılmaya devam etmiştir. Hıristiyanlık Batı'da pagan inançlarla etkileşim içine girmiş doğudaki Hıristiyanlıktan farklılaşmaya başlamıştı. M.S.318 Yıllarında Mısır Kilisesinde rahip olan Aryüs Roma Kilisesine karşı ilk ciddi itirazını yönelterek, IV. Yüzyılın en önemli problemini teşkil etmiştir. Aryüs, Ortodoks Kilisesi'nin ilk yüz yıllardan beri savuna geldiği temel inanç esasları hakkında ortaya koyduğu fikirler, kilise ve kilise babalarının tam aksini savunmuştur. Aryüs'ün fikirleri hakkında yazılan eserler yok denecek kadar azdır. Aryüs "*Thalia*" adlı bir eseri ve onun hakkında yazılmış olan birkaç mektup ve onun takipçileri tarafından yazılmış bir iki risalesi mevcuttur. Aryüs'ün fikirlerini onun muhaliflerinin kaleme aldığı eserlerden öğrenmekteyiz. Özellikle kilise babalarından İskenderiye Piskoposu Athanasius,(M.S.296/373) Kapadokya babalarından Ankaralı Basil (M.S.329/379), Nazianzuslu Gregory (M.S.330/390) bunların başında gelmektedirler. Aryüs fikirlerinin önem kazanmasının nedeni ortaya çıktığı dönem ve İmparator Konstantin'nin izlemiş olduğu siyasetin bir sonucudur. Konstantin, tek imparator, tek kilise, tek inanç olarak Hıristiyanlığın dini birliği sağlayacak ortak bir hedef belirlemişti. Ancak O Hıristiyanlığın Ortodoks ya da başka yorumları tanıyacak kadar tanıyamamış budan dolayı bir mezhep ve görüşü öncelikli olarak desteklememişti. Onun için önemli olan dini birliği tesis etmektir. İznik Konsili (M.S.325) Konstantin'nin ilk ciddi ve anlamlı Konsili'dir. Bu Konsil'lerde Ortodoks Kilisesi ve Aryüs taraftarlarının İmparatorun güvenini kazanmak için kendilerine göre zeminler oluşturarak tartışmanın siyasi boyutunu öne çıkarmışlardır. Böylece imparatorun desteğini kazanarak imparatorluğun resmi dini haline gelme gayreti içine girdiler. Bu tartışmaların büyümesi ülkenin dini ya da din dışı bütün kesimlerde yayılmasına yol açtı. Konstantin ve sonraki diğer imparatorlar bu çekişmelerin tarafı olmuşlar bazıları Ortodoksları desteklerken bazıları da Aryüscüleri desteklemişlerdir.²⁹

Yukarda bahsi geçen Konsil'lerin asıl amaç ve hedefi siyasi içerikli olmasına rağmen zamanla bu Konsil'lerin içeriği teolojik tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmalarda Aryüs'ün fikirleri bu tartışmaların ana mihengini teşkil etmiştir. Aryüs'ün fikirlerinin ana temasını da İsa'nın tabiatı meselesi oluşturmuştur. Roma Kilisesi'nin İsa'nın ilahi ve insani tabiatlarının birleştiğini ve Tanrı ile Oğul aynı özden olduğunu düşüncesi savunurken, Aryüs, İsa'da ilahi ve insani olmak üzere iki tabiatın olduğunu bu iki tabiat İsa'da birleşmediği gibi, aynı özden değildir düşüncesini savunmuştur. Bu düşünce özellikle resmi dinin omurgasını oluşturan Roma Kilisesi'nde büyük kırılmalara neden olacağı gibi günümüze kadar devam edegelen kristo-

²⁸ Bekir Zakir Çoban, Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm, 17

²⁹ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüscülük Mezhebi, Divan Dergisi İlmi Araştırmalar Dergisi, Bilim Sanat Vakfı Yayınları, Süreli Yayın, Yıl.5, Sayı.9, İstanbul, 2000, 167-197

loji tartışmaların temelini teşkil edecektir.

Aryüs Libya'da doğmuş (M.S.280) Mısır Kilisesine bağlı Baucalis bölgesinin başrahipliği görevinde bulunmuş, eğitimiyle ilgili kaynaklarda fazla bilgi olmasa da Nicomedialı Eusebius'e (M.S.263/339) yazdığı mektupta Antakya ekolünün kurucusu Lucian'ın M.S.312 okul arkadaşı olduğu, O'nun düşüncesine temel olan fikirleri Lucian'ından aldığı şeklinde yorumlanmıştır. Bir başka görüşe göre Aryüs'ün mantık problemleriyle fazla uğraşmasıyla kilise öğretisinden sapmıştır. Bir diğer görüş ise, Aryüs, Achillas döneminde piskoposluk bekleyen bir din adamı olduğunu Achillas öldükten sonra yerine Alexander piskopos olunca kıskançlık duygularına kapıldığını ve bu duyguların onu söz konusu fikirlerini açıklamaya götürdüğü söylenir.³⁰

Aryüs fikirlerini M.S.314/318 yıllar da açıklamıştır. Aryüs'ün fikirlerini çıkış kaynağı Tanrı anlayışıdır. Bu Tanrı anlayışının Yeni Eflatuncu aşkın Tanrı anlayışından etkilendiği söylenebilir. Ona göre Tanrı'nın en önde gelen sıfatı onun bir olmasıdır. Bu tanrı doğrulmamış, ezeli, ebedi, mutlak iyi ve hikmet sahibidir. Kilise babalarının iddia ettikleri gibi İsa Mesih'i Baba gibi Tanrı kabul edilmesinin düalist bir Tanrı anlayışı olduğunu söylemiştir. Aryüs, İsa Mesih'in mutlak anlamda bir Tanrı olmadığı. Tanrı, kâinatı yaratmak istediğinde bunu gerçekleştirmek için oğlunu bütün zamanlardan önce yoktan yaratmıştır. Oğul'da Tanrı'dan almış olduğu bu güçle kâinatı yaratmıştır. Oğul ezeli değildir, sonradan yaratılmıştır. Yaratılmış "gennetos" olduğu için yaratılmış Tanrı değildir. Baba'dan ontolojik olarak farklıdır ve onunla aynı özden "ousia" değildir. Ancak onun sıradan bir mahlûk ya da insan olduğunu söylemek de mümkün değildir. Onun Tanrı'ya itaati sayesinde kazandığı özel bir konumu vardır. Oğul insanlarla Tanrı arasındaki büyük aracı kutsal varlık ve yaratma vasıtasıdır. Oğul, Baba'nın mutlak bilgisine sahip değildir. Onun bilgisi Baba'nın kendisine verdiğiyle sınırlıdır. Bu nedenle onun bilgisi mutlak ve sınırsız değil zafî ve sınırlıdır. Kutsal Ruh ise Oğul tarafından yaratılmış ve derece bakımından Oğul'dan aşağıdadır. Aryüs'ün teslis anlayışında yukardan aşağıya doğru bir derecelendirme söz konusudur. Aryüs'e göre mutlak anlamda Tanrı olan yalnızca Baba'dır. Oğul ve Kutsal Ruh ise Tanrı değildir. Ontolojik olarak Baba mutlak aşkın Tanrı'dır, Oğul ve Kutsal Ruh onun yaratıklarıdır. Bu durumda Baba Oğul ve Kutsal Ruh arasında mutlak bir tabiat farkı söz konusudur.³¹ Aryüs "Thalia" adlı eserinde Tanrı ezeli ve doğrulmamış olduğunu "Agenneston" kavramıyla ifade etmektedir. O Tanrı'nın bu özelliklerinin başka hiçbir varlıkta bulunmadığını Tanrı'yı bütün sıfatlarıyla diğer varlıklardan ayrı tutmaktadır. Bu nedenle Tanrı gayri maddi, her türlü çokluktan ve terkipten beri olup hiçbir süreçle bağlantısı söz konusu olamaz. Tanrı'nın özünün bölünmesi yayılması mümkün olmadığını gibi kendisinden başka varlıklar tarafından kavranamaz ve tarif olunamaz. O bütün varlığın yaratıcısı sebebidir. Yaratılmışları özünden değil iradesinden yaratmıştır. O'nun özünün bölünmesi ihtimali olmadığı için oğul dâhil bütün yaratılmışlar yoktan var edilmişlerdir. Tanrı, kendi görme gücüyle görebilir ve kendi bilme kudretiyle bilinebilir. Bu kudretin kendisinde başkasında olmadığı için de başka bir varlığın onu bilmesi ve görmesi mümkün olamaz. Tanrı ezelden beri Baba değil, fakat Oğlunu yarattığından beri Baba'dır. Eğer O ezelden beri Baba olsaydı o zaman Oğlunda ezeli olması gerekirdi. Oysaki ezellilik yalnızca ona has bir sıfattır. Tanrı bütün sıfatlarıyla birdir ve onun hiçbir sıfatı kişileşmiş değildir. O'nun kelamı ve hikmeti de aynı şekilde ona ait kudret-

³⁰ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 167-169

³¹ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 170-197

lerdir ve kişileşmemiştir. Aryüs Oğul'un Tanrı karşısındaki konumunun sadece asıl olarak yaratılmasıdır. Tanrı ile de tabiat açısından hiçbir ilişkisi yoktur. Tanrı Oğlu'na diğer varlıklar gibi seçme hürriyeti ve iradesi vermiştir. Tanrı'nın onun bu hürriyetini iyiyi seçme ve kendine itaat etme yönünde kullanacağını önceden bilme ve bu bilgisine dayanarak onu diğer yaratılmışlar arasından seçerek ona özel bir konum vermiştir. Bu özel konum onun hem tabiatı hem de sıfatlarını kapsamaktadır. Oğul Tanrı ile aynı özden değildir fakat onun tabiatı diğer yaratılmışlardan farklı ve üstündür. Daha sonra Tanrı diğer varlıklardan üstün kıldığı Oğul'u kelam ve hikmetle donatmıştır. Böylece Oğul, Tanrı'nın hikmeti ve kelamı olarak da isimlendirilmiş ve Tanrı'nın kendini burada izhar etmesinin de bir vasıtası olmuştur. Aryüs Tanrı'nın kendisini Oğul'da inkarnasyona herhangi bir anlam yüklememiştir. Ortodoks kilisesinin kurtuluş öğretisi, asli günah, kefare, ikinci Âdem, çarmıha gerilme ve tekrar dirilme fikirleri Aryüs kristolojisinde yeterince işlenmemiştir. Kutsal Ruh'a yeterince değinmemekle beraber Kutsal Ruh'un Oğul tarafından yaratılan yüce bir varlık olduğunu ve derece olarak da Oğul'dan aşağı ve diğer mahlûkattan üstün bir varlık olarak kabul etmektedir. Aryüs kristolojisinde Meryem Tanrı anası (*Theotokos*) veya Tanrı'yı doğuran (*Dei-Genitrix*) kavramlarına rastlanmamaktadır. Çünkü Aryüs İsa'yı bir beşer olarak görmüş daha sonra Tanrı tarafından seçildiğini kristolojisinde ifade etmiştir.³²

Aryüsçülük, bütün Hıristiyan coğrafyada yayılma imkânı bulan ve M.S.318/381 tarihleri arasında kiliseyi ve Roma İmparatorluğu siyasetini yoğun olarak meşgul eden en kapsamlı ve etkili mezhebi olmuş, Roma kilisesiyle mücadelesini konsiller aracılığıyla devam ettirmiş zaman zaman devletin resmi dininin itikadını (*crode*) temsil etmiş, destekçileri imparatorlar düzeyinde olduğu gibi, İmparatorlara yakın kimseler tarafından destek görmüştür. Bu mücadele devletin resmi kilisesi bütün bu desteklere rağmen Aryüsçülüğü heretik görmüş her fırsatta bu görüşü kiliseden uzaklaştırmak çabası içinde olmuştur. Roma Kilisesi bu mücadeleden galip olarak çıkmasına rağmen Aryüsçülük anlayışı varlığını devam ettirmiş, bugün Hıristiyan dünyası Doğu ve Batı Hıristiyanlığı olarak ayrılmasında büyük bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.³³

1.4.Nasturilik

Doğu Asur Kilisesi'nin kurucusu Nastur (Nestorius) M.S.382 yılında Roma İmparatorluğu'nun Kommagene eyaletinde, Germanikeia (Maraş) kentinde doğmuştur. Öğrenimini Antakya İlahiyat Okulunda tamamlamış, daha sonra papaz ve vaiz olarak çalışmıştır. İmparator II. Theodosius tarafından M.S.428 yılında İstanbul Patrikanesine patrik olarak atandı. Nastur, İsa'da hem Tanrı hem de insan tabiatı olmak üzere iki tabiat olduğu fikrini savunuyordu. Hatta İsa'da insani tabiat yoktur düşüncesini savunanları da heretik ilan ediyordu. İyi bir hatip olduğu için bunlarla mücadele etmek için ateşli vaazlar veriyordu. Nastur'un İstanbul Patrikliği'nin ilk yıllarında kilise babaları arasındaki en önemli tartışmalar İsa'nın Annesi Meryem Üzerinde yoğunlaşmıştı. İskenderiye Kilisesi, Meryem'in "*Theotokos*" (Tanrı Anası) olduğu fikrini savunuyordu. Bu fikir ilk kez İskenderiye Kilisesi tarafından ortaya atılmıştı. Antakya İlahiyat Ekolü ise, Meryem Tanrı anası değil, insan anası olduğunu, dolayısıyla İsa'nın insan olarak doğduktan sonra Tanrı tabiatını kazandığını düşüncesini savunuyordu. Hıristiyan ilahiyatında "*Diyofi-*

³² Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 194-197

³³ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 169-172

zitçilik" (çift tabiat) düşüncesi ilk savunucusu Nestur'dur. Bu nedenle Nestur'un taraftarlarına "Diyofizitçiler" denmektedir. Nastur'un fikirlerinin kaynağı Yeni Eflatuncu felsefesi temelleri üzerine inşa edilen Antakya İlahiyat Ekolü da öğrenim görmesiydi. Antakya İlahiyat Ekolü eski Grek tesiriyle Aristo mantık ve felsefesinin etkisinde kalmıştı. İskenderiye İlahiyat Ekolü ise Eflatun'un prensipleri ışığında, Kitab-ı Mukaddesi ruhani harfi ve rumuzi olarak tefsir ediyorlardı. Bu iki ilahiyat ekolü İsa'nın tabiat meselesinde tesirinde kaldıkları felsefi akımlara göre anlayışlar geliştirdiler. İskenderiye İlahiyat Ekolünün anlayışı mistik metafizik unsurları daha çok içerirken, Antakya İlahiyat Ekolü ise daha çok mantık kuralları üzerine inşa edilmişti.³⁴

İskenderiye kilisesi taraftarları ve keşişleri Meryem'e (*Theotokos*) unvanı veriyor ve Meryem'in Tanrı anası olmadığını söyleyenleri küfürle itham ediyorlardı. Bu görüş Anadolu ve İstanbul'da birçok taraftar bulmuştu. Nestur'la beraber İstanbul'a gelen keşiş Anastasius kilise kürsüsünden şöyle bir konuşma yaptı: "Kimse Meryem'e Tanrı anası demesin, çünkü Meryem de bir insan anası (*Anthropotokos*) 'dır. Ve netice itibarıyla de, doğurduğu da bir beşerden başka bir şey değildir. Allah doğmamış ve doğrulmamıştır. Hele hele bir beşerden doğduğunu söylemek en büyük küfürdür."³⁵ Nestur'a göre İsa'nın iki tabiatı vardır biri beşeri diğeri ise ilahidir. İsa Tanrı veya Tanrının Oğlu değil, Meryem Mesihi doğuran (*Cristotokos*) idi. Aynı zamanda O ilahi bir karaktere sahipti. Nestur bu düşüncelerinden dolayı Roma kilisesinin tepkisini çekti. Bu kilise mensupları tarafından kâfir ilan edildi. Nestur'un takipçileri onun fikirlerini Urhay, Medayin ve diğer bölgelere onun fikirlerini yaydılar. Nasturiler Azerbaycan'ın dağlık bölgeleri ile Van gölü çevresinde Nasturi ekolünü oluşturdular.³⁶

Nastur, İncilleri de Tanrı anlayışını kendine göre farklı yorumlamış, Tanrı vücut, ilim ve hayat sıfatlarını içinde barındıran tek varlıktır. Bu sıfatlar bizzat Tanrı'nın kendisi gibi olmadığı gibi, zatına zait de değildir. Nastur ilmi, konuşma ve söz olarak yorumlayarak, tanrı mürekkep bir varlık olarak değil, basit olduğu görüşü savundu. Nastur'a göre, Tanrı tam bir ilah, hem de tam bir insandır. Bu iki cevher birleşerek tek bir Mesih oldular. Mesih'in katli ve haça gerilmesindeki ölüm fiili, onun cesedinde yani insani yönünde gerçekleşti, ilahi yönünde değil. Nestur ve diğer kilise babaları arasındaki tartışmalar giderek şiddetlenmişti. İmparator II. Theodosius, Batı Roma'daki İktidar ortağı Valentianus ile anlaşarak bir Konsil toplamaya kara verdiler. M.S.431 tarihinde I. Efes Konsilini topladılar. Bu Konsilde Nastur, patriklik makamından azledilerek aforoz edildi. M.S.451 yılının sonlarında Panapolis (Ahimde) şehrinde öldü. Efes Konsili ile birlikte birbirine zıt Doğu-Batı, Süryani-Yunan, Semitik-Bizans, Diyofizit-Monofizit ve Nasturi-Ortodoks şeklindeki kutuplaşmaları ortaya çıkmış oldu.³⁷

Nasturiler hakkındaki bilgileri onları heretik kabul eden Roma Kilisesi kaynaklardan öğrenmekteyiz. Ancak 1889 yılına gelindiğinde İran'daki Amerikan misyonerleri Nestur'a ait bir yazma eserin varlığından haberdar olmuşlar ve onu elde etmek için çalışmışlar. "Auscha" na Süryani bir rahip İran Türkistan'ında Nasturi Patrikliğin kütüphanesinde muhafaza edilen bu eserin yazma nüshasının gizlice bir kopyasını edinerek Urmiye'deki misyoner kütüphanesine ulaştırmıştır. Bu eser 1910 yılına gelindiğinde önce Süryanice olarak yine aynı yıl Fransızca

³⁴ Kadir Albayrak, Keldaniler ve Nasturiler, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, 72-76

³⁵ Mehmet Çelik, Süryani Kilisesi Tarihi, Yaylacılık Matbaası, İstanbul, 1987, 121

³⁶ Kadir Albayrak, Keldaniler ve Nasturiler, ss.72-76; Bkz. Mehmet Çelik, Süryani Kilisesi Tarihi, 116-117

³⁷ Kadir Albayrak, Keldaniler ve Nasturiler, s.74

çevirisi yapıldı. 1925 yılda da İngilizce çevirisi yayımlanmıştır.³⁸

Bu eserin gün yüzüne çıkmasıyla Nestur hakkındaki tarihi imaj temelden sarsılmıştır. Tarihi olarak Nestur I.Efes Konsilin’de İsa Mesih’te iki tabiat olduğunu savunduğu için aforoz edilmiş ve Nesturilik heretik bir akım olarak kabul edilmişti. Oysaki Nestur’un bu yazma eserde ısrarla İsa Mesih’te iki tabiatın olamayacağı savunmakta ve kilisenin kabul ettiği, ilahi ve insani tabiatın bir şahısta birleştiği şeklindeki bir kristolojik formülasyonu benimsemiştir. Bu yeni gelişmeler ışığında Nestur’un Ortodoks bir görüşe sahip olduğu kabul edilirse, I. Efes Konsilinde bir yanlışlık yapıldığını kabul edilmek zorunda kalacaktır. Hıristiyan teolojisi açısından bakıldığında ise Konsillerin yanlışlığı söz konusu idi. Bu yazma eser bağlamında meseleye baktığımızda, Hıristiyan teolojisinin tarihsel sürecinde Hıristiyanlar Konsilleri bir doğma olarak kabul etmeyip, bu meselinin tarihsel düzlemde yeniden ele alınıp hakikat ortaya çıkarılmalıdır. Ya da bu yazma eserdeki bilgilerin Hıristiyan teolojisinin de önemli bir kırılmaya neden olan Nestur’un bu Nestur olmadığını hakikatine ulaşmalıdırlar. Bu meseleye başka bir açıdan baktığımızda Konsil kararlarının yanlışlığıyla Nestur’u aforoz eden I. Efes kararlarının sorgulanmasını engellemek için kullandıkları bir araç mıdır? Bu minvalden hareketle Hıristiyan teolojisinin doğmalarının oluşumunda teolojik kaygıdan ziyade siyasi bir kaygının olup olmadığını sorusuyla karşı karşıya kalırız. Bu hakikatin ortaya çıkmasında Tarihi araştırmalar bize yardımcı olacaktır.³⁹

Hıristiyan teolojisinde önemli kırılmalara neden olmuş Ebionitler, Donatistler, Aryüscülük ve Nesturilik hakkında bilgi sunduktan sonra Hıristiyan teolojisi açısından Konsillerin yanlışlığı ve dogmatik kabul edilmelerinin⁴⁰ önemine binaen İsa’nın tabiatı meselesindeki tartışmalar bizim için çok önemlidir. Konsiller, III. Yüzyılın başında Hıristiyan dinin onuru ve temsilidir diyen bir anlayış ile IV. Yüzyılın sonlarında kötülük üreten platformlar⁴¹ olarak gören iki anlayışın çatışması bağlamından hareketle bakacağız. Hıristiyan Konsilleri hakkında ihtilaf olsa da ilk yedi Konsil Ekümenik olmak üzere yirmi bir Konsilin yapıldığı bilinmektedir. Ekümenik Konsiller tartışmalı da olsa Hıristiyanlığın omurgasını oluşturan Katolik ve Ortodoksların Ekümenik kabul ettikleri Konsilleri esas alacağız. Ayrıca diğer Konsillerde İsa’nın tabiatı meselesinde kayda değer bilgilere de makalemizde yer vereceğiz.

2. Konsiller Bağlamında İsa’nın Tabiatı Meselesi

İznik Konsili (M.S.325) Hıristiyanlık tarihi teolojisi içinde çok önemli bir konuma sahiptir. Onun bu konumu kazanmasında ilk Ekümenik Konsil olmasının ve Hıristiyan teolojisinin ilk derin tartışmalarına ev sahipliği yapmasının etkisi büyüktür. Ayrıca İznik Konsili’nin meydana getirdiği etkinin dünden bugüne uzanan tesirler göstermesi ve kararlarının tartışılır olması onu daha ehemmiyetli kılmaktadır. İznik Konsili’ne kadar Hıristiyan dünyada gözüken tüm kredo ve inanca dair ifadeler yerellik arz etmektedir. Bu yüzden her bir anlayışın otoritesi, içinden çıktığı yerel kilisede geçerlidir. İznik Konsili’yle beraber ilk kez resmi bir söylem oluşmuş-

³⁸ Muhammet Tarakçı, Nestorius ve Krisitolojisi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 19 Say. 1, 2010, 215-241.

³⁹ Muhammet Tarakçı, Nestorius ve Krisitolojisi, 217-218

⁴⁰ Muhammet Tarakçı, Nestorius ve Krisitolojisi, 218

⁴¹ Turan Kaçar, Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği, Anadolu üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.2/1, 2002, 2

tur.⁴²

IV. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Konstantin'in (M.S.306-337) Hıristiyanlığı tanıması ve geniş ölçüde desteklemesiyle kilise Konsilleri sadece kilisenin bir sorunu değil, aynı zamanda devletinde bir sorunu haline gelmiştir. Kilise imparatorluk tarafından resmi bir hüviyet kazandıktan sonra Konsilleri toplantı yerlerinin belirlenmesinden Konsillerde görev alacak devlet görevlilerinin belirlenmesine kadar her alanda siyasallaştırılmıştır. Konstantin dönemi ile Konstantin öncesi dönemi, kilise Konsilleri açısından ayıran temel fark Konstantin'den sonra devlet desteğini arkasına alan kilise kurumu, kendi içerisindeki farklı siyasi ve teolojik grupların bu gücü elde etmek için birbirleriyle yarış içine girmelerine zemin hazırlamıştır. Çünkü bu gücü elde eden grup diğer gruplara göre üstünlük sağlayacağı düşüncesi taşımaktadır. Konstantin ve sonrası kilise yaptırımlarıyla desteklenmiştir. Hıristiyan gruplar önceden alınan kararlar her zaman uygulanamayabiliyordu. Bu kararlara muhalefet edildiği zaman, kilisenin yaptırım gücü olmadığı için kararlar uygulanamayabiliyordu. Konstantin, Batı Roma Kralı Licinius'a karşı zafer kazanmış M.S.324 ülkesinin sınırlarını genişletmiş ve siyasi birliği tesis etmişti. Konstantin ülkesinde siyasi birliği sağladıktan sonra dini birlik de sağlamak istiyordu. Bundan dolayı Konstantin Anadolu, Avrupa, Mısır, Suriye'den piskoposlar davet etmiş ve aynı zamanda bu toplantıya Konstantin bizzat başkanlık yapmıştır. Bu Konsil'de İsa'nın şahsı üzerinde yoğunlaşan tartışmalar, Tanrı kelamının ezeli olmadığı noktasında odaklaşmıştır.⁴³

İznik Konsili'nin toplanmasına sebebiyet veren asıl neden Hıristiyan dünyasındaki teolojik tartışmaların Hıristiyan gruplar arasında ayrışmalara neden olmasıydı. Bu teolojik nedenlerin temelini İsa'nın tabiatı meselesi oluşturmaktaydı. İsa'nın Oğul olarak Tanrısallığı ve bu Tanrısallığın mahiyeti onu Tanrısallığının niteliğinin özü gereği mi yoksa sonradan Tanrı tarafından Oğul olarak kabul edilmesinden mi kaynaklandığı hususunda yoğunlaşmıştı. İlk Ekümenik Konsil olarak kabul edilen İznik Konsili'nde alınan kararlar bu tartışmaya son vermiş, İsa'nın Tanrı olduğu, Tanrı ile aynı öze "*Homoousios*" sahip olduğu hususunda son sözü söylemişti. Fakat Konsil'in resmi kararları bu olsa da bu kararlara karşı Aryüs ve taraftarları İsa'nın Tanrı oluşunun onun aynı özden olmayıp, sonradan kazanılmış bir nitelik olduğu fikrini savunmaya devam etmişlerdir. Bu yüzden Roma kilisesi tarafından aforoz edilmişlerdir. Roma Kilisesi tarafında aforoz edilen Aryüscülük İmparator Konstantin'in ölümünden sonra İmparator ailesinden bazı fertlerinden destek alsalar da zamanla etkisi azalarak VII. Yüzyıla kadar bir inanç, daha sonrada felsefi bir inanç olarak varlığını devam ettirmiştir.⁴⁴

İsa'nın tabiatı meselesi M.S.681 yılında yapılan II. İstanbul Konsil'inde ancak sonuca bağlanabilmiştir. İznik Konsil'inde II. İstanbul Konsil'ine kadar tartışmalar bitmemiştir. İznik Konsil'inde kabul edilen "Tanrı'dan Tanrı ve insandan insan oluşu" yani, İsa'da iki unsurun bulunuşu ve bu unsurun birbiriyle ve içinde yer aldıkları bedenle olan ilişkisi benimsemişlerdi. Baba ve Oğul ilişkisine I. İstanbul Konsili'nde (M.S.381) Ruh'ul Kudüs Tanrı olmak bakımında

⁴² Bkz. Hasan Darcan, Athanasius ve İznik Konsili, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. XV, Say.28, 2013/2, 169-170; Alpaslan Yalduz, Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt,12, Say. 2, 257-296

⁴³ Turan Kaçar, Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği, 3-6

⁴⁴ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.12 Say.22, 2010/2, 56

Baba ve Oğul'la aynı özden kabul edilmesiyle Tanrı olmaları bakımında eşit olduklarının kabulü ile tamamlanmış oldu.⁴⁵

İzник Konsili (M.S.325) toplanmadan önce İsa'nın tabiatı meselesin iki anlayış söz konusuydu. Bunlardan biri Antakya ekolünün anlayışı, bu anlayış İsa'da bulunan insani ve ilahi iki tabiatın birbirine karıştırmadan bir arada bulundurulması. Bu ayırımın sonucunda İsa'da vuku bulan eylemlerde insani olanlar yeme, içme, susama vb insana ait fiiller, ilahi olanlarla mucizeler ayrılabilir. Bu iki eylem türü İsa'nın idare ettiği bir hayatta bir araya gelmişlerdir. Bu iki eylem türü birbirinden ayrı oldukları halde uzlaşabilirler. İkinci anlayış ise, İsa Tanrı'nın kendisi O'ndaki Tanrısallık ve beşerilik birbirinden açık bir şekilde ayrı görülebilse bile onlar birbirlerinden ayrılamazlar. Burada Tanrı kendi Tanrılığında sınırlanarak beşeri hata dâhil olmuşlardır. İsa'nın şahsiyetindeki bu ikiliği değil birliği; bir çelişki gibi görünse de Tanrı ve insanın birliğini vurgular. Bu anlayışı IV Yüzyılda İskenderiye ekolünden Patrik Athanasius ve V. Yüzyılda da Cyril savunmuştur.⁴⁶

İsa'nın tabiatı hakkındaki bu iki yaklaşım daha sonra yapılan konsillerde de etkili olmuştur. Efes Konsil'inde (M.S.431) İstanbul Patriği Nestur ile Cyril'in karşı karşıya getirmiştir. Bu Konsil'de İsa'nın annesi Meryem'e "Theotokos" denilip denilmeyeceğine hususunda tartışmalar yapılmış. Bu Konsil'de Nestur, biri Tanrı'nın, diğeri insanın Oğlu olan iki Oğul düşüncesini benimsediği yani burada Nestur Meryem'in insan olan İsa'nın annesi olduğunu kabul eder. Bu düşüncesinden dolayı Nestur kilise tarafından aforoz edilerek sürgüne gönderilir. Daha sonra işin içine liderlik ve siyasi çekişmeler girmesiyle uzun mücadeleler sonucunda Antakya ve Süryani kilisesinin bölünmesine neden oldu. Cyril, Doğu'daki patrikliklerle Nestur tutuklanması karşılığında İsa'da birliği vurgulayan Meryem Tanrı'nın annesi görüşünü ve İsa'daki ilahi ve insani tabiatın birliğini esas alan bir birlik inancını "Creed of Union" kabul etti. Cyril'in bu birlik inancına İstanbul'un sur dışında yer alan manastırın baş yöneticisi Eutyches tek vücut olmuş tabiat anlayışını enkarnasyondan sonra İsa'da tek ve bizimle aynı özden olmayan bir şeyin var olduğunu savundu. Flavian, Eutyches'i bu görüşünden dolayı mahkûm etti. İskenderiye Patriği Dioscorus (M.S.444/451) Eutyches'in düşüncelerini savunmaya devam etti. Flavian, savunduğu kristolojiyi Papa Leo (M.S.440/461) anlattıktan sonra ona çok güveniyordu. Ancak İskenderiye Patriği Dioscorus Efes Konsili (M.S.449) toplayarak Flavian mahkûm etti.⁴⁷

Efes Konsilinden (M.S.449) iki yıl sonra toplanan Kadıköy Konsili (M.S.451) Haydutlar konsili olarak bilinen Efes Konsili'nin kararlarını iptal ederek Cyril'in Antakya Patriği John ile M.S. 433 yaptığı anlaşmayı yeniden tesis ederek, İskenderiye ve Antakya görüşlerini birleştirmeye çalıştı. Mesih Tanrı ile aynı özden mükemmel Tanrı; insanla aynı özden mükemmel insan oluşunu Tanrı Annesi "Theotokos" kullanmanın meşru olduğunu destekleyen bir iman formülü yazıldı. "Hepimiz ittifakla bir ve aynı Oğul İsa'yı kabul ediyoruz. Ve yine onun bir tek şahısta birleşmiş iki tabiatını kabul ediyoruz. Bu tabiatlar karışmamış, değişmemiş, bölünmemiş, ayrılmamış ve değişikliğe uğramamıştır."⁴⁸

⁴⁵ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, 56

⁴⁶ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, 57

⁴⁷ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, 57

⁴⁸ Francis Dvoik, Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, 16

Kadıköy Kosilin’de (M.S.451), Cyril’in teolojisi mahkûm edilmiş, Nestur mahkûm etmesine rağmen onun teolojisini kabul etmiştir. Bu Konsilin aldığı kararlar Doğu Kiliseleri arasında derin ayrılıklara sebep olmuştur. Suriye ve Mısır başta olmak üzere Ermeni Kilisesi’de Kadıköy Konsil kararlarını kabul etmeyi reddetti. Bu ayrılıklar kanlı çatışmalara neden oldu. İskenderiye Patriği Dioscrous’u destekleyen Kudüs Patriği Juvenal (M.S.422/458) Kudüs’e dönüşünde ayaklanmayla karşılaştı. İskenderiye Patrikiliğine atanan Proterius isyancı kalabalık tarafında öldürüldü. Bu olaydan dolayı devlette dini birliği sağlamak için imparator Zenon’un emriyle İstanbul Patrikliğine “Acaiuce” getirildi. O’nun hazırlamış olduğu “Henotikhon” (M.S.482) yayınlandı. Bu “Henotikhon” da İsa’da iki (Diyofizit) ve tek tabiat (Monofizit) kabul edenleri rencide etmemeye amaçlayan bu “Henotikhon” ilk üç konsilin kararlarının geçerli olduğunu kabul ediyor, Nestur ve Eutcyhes’i aforoz etmiştir. Bu “Henotikhon” da İsa’nın ilahi tabiatı bakımından Tanrı’yla ve insani tabiatından dolayı da insanla cevher bakımından aynı olduğunu söylüyordu. Ancak ne tek tabiat ne de iki tabiat tabirlerini kullanmaksızın O’nda iki tabiatın birleştiğini kabul ediyor ve Kadıköy Konsil’inde alınan kararlara hiç değinmiyordu. İstanbul, Antakya, İskenderiye ve Kudüs Patrikleri tarafından imzalanan “Henotikon” Roma Kilisesinde kabul görmedi. “Henotikon” inanç bakımından Hıristiyan dünyayı birleştirme hususunda başarılı olmasa da VI. yüzyılda birliğin sağlanmasında bu doküman en önemli dayanakları olmuştur.⁴⁹

Romalı bir grubun Kadıköy Konsili taraftarları ile Cyril’in doktrinini birleştirmek için yeni bir formül ileri sürdüler. Dönemin Papası Hormisdas (M.S.514/523) bu formülden hoşlanmasa da İmparator Justinian (M.S.580) kendisinde yenilik gördüğü bu formül “Teslisin bedende acı çektiği” *“theopaschite”* şeklindeydi. Bu görüş Doğu’daki gruplar arasında olduğu gibi Roma ile birleşecek bir şey haline geldi. Ancak Justinian bu çabası Urfa Piskoposu olarak atanan Yakup Baradaeus M.S.578 monofizit Episkopal hiyerarşiler kurma hususundaki gayretleri sonucunda başarısız olmuştur. Justinian müzakere yolu ile gerçekleştiremediği birliği, tatbikatlarla sağlamaya çalıştıysa da bu tavır Suriye ve Mısır’da ayrılıkları daha da derinleştirdi. Bu da Justinian’ı Kadıköy kredosunu yeniden açıklanması gerektiği kanaatine götürdü. İstanbul’da toplanan beşinci Ekümenik Konsil’de (M.S.553) Cyril’in Kadıköy Konsil’indeki görüşü tekrar kabul edildi.⁵⁰ Ayrıca bu Konsil’de “Eğer bir kimse, bedende çarmıha gerilen Rabbimiz İsa Mesih’in hakiki Rabb ve ihtişamın Rabbi ve kutsal Teslis’in bir unsuru olduğunu itiraf etmiyorsa aforoz olsun” kararı alındı.⁵¹

Heraklius (M.S. 610/641) döneminde İranlıların Suriye ve Filistin’i işgal etmeleri ve Süryani ve Mısır Monofizitlerin İmparatorluğun düşmanlarıyla birleşmeleri endişesi sardı. İmparator İstanbul Patriği I. Sergius’u Hıristiyanlar arasında birliği sağlamaya yönelik bir plan yapmaya götürdü. Hıristiyanlar arasında ayrılığın ortadan kalkması için iki tabiat doktrininin eleştirilenleri olan Monofizitlerle *“tek eylem ve tek irade”* doktrinle uzlaşabileceği görüşüne varıldı. Sergius M.S.619 yılında, Mesih’te tek bir eylemi savunan bir formül önerdi. Bu doktrine göre, “İsa bedenlenmeden sonra, insani ve ilahi olarak ne iki iradeye ne de iki enerjiye sahiptir sadece

⁴⁹ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyoletit Kristoloji, 59

⁵⁰ Aziz S.Atiya, Doğu Hıristiyanlığı, Çev. Nurettin Hiçyakmaz, Doz Yayınları I. Bas. İstanbul, 2005, 90-91

⁵¹ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyoletit Kristoloji, 60

bir iradeye ve bir enerjiye sahipti.⁵² Mesih tanrısal ve beşeri işlerini tek bir enerjiyle yani eylemle yapar. Hem tanrısal hem de beşeri enerji bir ve aynı bedende bulunmuş Logos'tan çıkar. Bu doktrin "*Monoenerjizm*" olarak isimlendirildi. Ve bu doktrin Ermenistan, Suriye ve Filistin'de kabul edildi. M.S. 631 yılında Phasis'li Cyrus İskenderiye Patriği ve Mısır valisi yapıldı.⁵³ Cyrus bu Kristoloji dair dokuz bölümden oluşan bir anlaşma metni yayınladı. Yedinci bölümde Mesih'te tek bir eylemin olduğunu kabul etmekte ve bir aynı Mesih'in ve Oğlu'un tek bir "*Theandrik*" (Tanrısal-Beşeri) eylemle hem tanrısal hem de beşeri olarak çalıştığını kabul edenleri ise aforoz etmekteydi. "*Monoenerjizm*" doktrini ile nispeten bir birlik sağlamıştı. M.S.638 yılında Kudüs Patriği olan Sophropaius, Cyrus yayınlamış olduğu anlaşma maddeler de heretiklik olduğu gerekçeleriyle protesto etti ve İstanbul Patriğine şikâyet etti. Patrik M.S.638 yılında *Ecthesis*'i (iman ifadesi) yayınladı. Enerji kavramının kullanılmasını yasaklayan bu "*Ecthesis'teki*" ifade irade "*thelama*" kavramıydı. "*Thelama*" (irade) Mesih'teki bir ya da iki eylemle yani enerji ile ilgili dilin kullanımını yasaklayarak. Mesih'te tek tanrısal bir özden bahsetmekteydi. Bu ifadeyle Mesih'de birbirine zıt iki iradenin varlığını reddediyordu. I. Sergius ortaya koyduğu doktrini Kudüs Piskoposu Sophranus tarafından kabul edilmedi. Hıristiyan inananları arasında birliği, Mesih'teki iki irade olduğunu aynı zaman da Mesih'te bir ve iki enerjiden bahsetmek kaçınmak gerektiğini aksi halde bu görüşün "*Monotelitizm*" yol açacağı, çünkü monotelitizm "*monoenerjizmin*" rafine edilmiş halinden başka bir şey değildi. Mesih'teki irade (*Hipostasise*) aynı şahısta iki iradenin varlığının imkânsız olduğu kabul edilir burada irade ve iradenin nesnesi birbirine karıştırılır. İrade kuvveti ve onun kullanımı karışmıştır. İrade sentetiktir. Bundan dolayı tabiat ve irade birbirine karışmıştır, beşeri irade tanrısal irade tarafından harekete geçirilerek, beşeri irade tamamıyla Tanrısal iradeden ayrılmıştır ve bu irade ise maksatlardır.⁵⁴

III. İstanbul Konsili (M.S.680/681) Monotelizm'in kınanmasıyla sonuçlanmış, Maksimus'un birlik doktrini benimsenerek doğma haline getirilmiştir. Mesih hem Mutlak Tanrı, hem de Mutlak İnsan'dır. Tanrılığını, Tanrı olan Logos'un beden bulmuş olmasından, insanlığını da Logos'un bizimle aynı özden rasyonel bir ruh ve zihinle donatılmış olarak bakire Meryem'den mükemmel insan olarak doğmasından almıştır. Bundan dolayı O hem Tanrı'yla aynı özden "*Homoousia*" hem de anne ile aynı özdedir. "*Homoousia*" bu iki tabiat tek bir şahısta (hypostasite) bir araya gelmiştir. Bu şahsın vücudun da Logos bulunduran İsa Mesih'tir. İsa'da bir araya gelmiş olan bu iki şey, öz bakımından birbirleriyle ne bir aynı olmadıkları için yalnızca kendisinde birleştikleri "*Hypostasite*" bakımından birleşmiş bir hale gelmişlerdir. Eğer bir şey öz bakımından kendisinden başka olan bir şeyle birleşmişse o yalnızca "*Hypostasite*" bakımından aynı şeyle birleşmiş hale gelmiş olur. Bu birleşmenin gerçekleştiği "*Hypostasite*" ne birleşik ne de basittir. "*Hypostasite*" kendisinde bir araya gelmiş olan iki tabiatın birleşmesinden oluşan basit bir şey değildir. O'nun şahsiyeti kendisini oluşturan basit bir şey değildir. O'nun şahsiyeti kendisini oluşturan tabiatlardan oluşur. Mesih'te bölünmeyen, ayrılmayan ve birbirine karışmayan iki iradeyi ve bu iki iradenin insani irade gibi Tanrısal iradeyi takip etmesi ona tabi olması kabul edilmiştir. Maksimus doktrininde bir şahıs olarak Mesih'i, iki tabiatı Mesih'le özleştirir, ancak önceliği ilahi tabiata verir. Bunu da Mesih'te vücut bulmuş olan şahsiyetinin bir

⁵² Francis Dvornik, Konsiller Tarihi İznik'ten II.Vatikan'a, 21

⁵³ Aziz S.Atiya, Doğu Hıristiyanlığı, 96

⁵⁴ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyotelit Kristoloji, 62

özelliği olarak tanımlar.⁵⁵

II. İznik Konsili (M.S.787), bu Konsil imparatoriçe İrene tarafından “İkonolast” harekete karşı toplanmıştır. Doğu Roma Kilisesi, kilise binalarının İsa Mesih’i Meryem’i ve Azizler’i temsil eden resim ve mozaiklerle süslemeyi bir gelenek haline getirmiş ve bunlara büyük saygı duymuştur. “İkonolastlar” İsa’nın insanlığının ikinci planda tutma eğilimine karşın, resimlerin onun bedensel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu Konsil’de duanın resme değil, resmin temsil ettiği kişiye hitap ettiği, asıl ibadetin ise, ancak Tanrı’ya dönük olabileceğinin bilinmesine ve resimlere gösterilen saygının normal olduğu fikrine karar verilmiştir.⁵⁶

Ekümenik Konsiller’den sonra yapılan Konsiller’de İsa’nın tabiatına dair Maksimus birlik doktrini doğma haline getirildikten sonra bu konuda tartışmalar olmuşsa da bu doktrine bağlı kalmıştır. I. Vatikan Konsili (M.S.1860/1870)’de sadece Katolik kiliselerini bağlayan bir İman doktrini belirlemişler ve buna papanın üstünlüğünü ve yanılmazlığını ilkesini de eklemişlerdir.⁵⁷

3. Pavlos’un Kristoloji Anlayışı

Pavlos, Hıristiyanlığın Yahudiliğin bir devamı olmaktan çıkmasını sürecinde en önemli katkıyı sağlamıştır. O’nun kristoloji anlayışına yön veren temel düşünce, İsa Mesih’in yaşamı, Greko-Romen kültürlerle yoğrulmuş bir anlayışı içermektedir. Pavlos’un Kristoloji anlayışının ana çizgilerini Koloselilere Mektup’ta⁵⁸ bulmak mümkündür. Ona göre İsa’nın hayatı, ölümü ve tekrar dirilmesi Tanrı’nın rahmetinin bir tecellisidir. İsa Tanrı’nın rahmeti ve sevgisinin Oğlu’dur. Bir başka ifade ile İsa Tanrı’nın rahmetinin kişileşmesidir. Tanrı, rahmetinden dolayı insan soyunu kendi kanununa karşı gelmenin cezası olan günah, ölüm ve gazabından kurtarmak istemiş ve bunu gerçekleştirmek için Oğlunu dünyaya göndermiştir. Bundan sonra Oğlunun iradesi söz konusu olmuştur. İsa’da Tanrı’nın kendisine verdiği bu görevi kabul ederek kendi iradesi ile dünyaya inmiştir. Böylece İnsanlığı kurtarmak sadece Tanrı’nın iradesi olmayıp İsa Mesih’in iradesidir. Pavlos’un enkarnasyonuna göre, Tanrı ve İsa Mesih’in irade birliğini zorunlu görmektedir. Yani Tanrı beşeri yönüyle İsa’da birleşmiş ve kurtuluşu birlikte gerçekleştirmişlerdir. Baba, Tanrı ile İsa Mesih’in birleşme paydaları ruh olarak ifade edilir. Ezeli bir öz olup İsa ve Tanrı tarafından paylaşılan ruh, aynı zamanda Tanrı’nın insan içine girdiği formdur. Pavlos, İsa Mesih’in görevinin kurtarıcılık olduğunu savunmuştur. İnsanlık onda günahından kurtulacaktır. Kurtarıcılık konusunda İsa Mesih ikinci Âdem olarak görmüştür. Buna göre, Âdem işlediği suç neticesinde insanlığa günahı ve ölümü getirmiş, İsa ise bu cezaya kefarete olmak üzere çarmıha gerilerek can vermiş ve insanlığı günah ve ölümden kurtarmıştır. Bu tasarrufu ile İsa yüceltilerek Tanrı ismini hak etmiştir. Pavlos’un doktrinin de tamamlanamayan bir safha var o da İsa’nın tekrar dirilmesi ile başlamasıdır. Bu safha da İsa Mesih dünyanın sonunda tekrar yeryüzüne inerek son yargılanmayı gerçekleştirmesi ile tamamlanacak ve ona inananlar ebedi kurtuluşa ereceklerdi.⁵⁹

⁵⁵ Fuat Aydın, Maksimus The Confessor Diyoletit Kristoloji, 63

⁵⁶ Francis Dvoik, Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a, 23-26

⁵⁷ Francis Dvoik, Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a, 104

⁵⁸ Koloselilere Mektup, 1:14-24

⁵⁹ Şinasi Gündüz, Pavlos Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu, Ankara, 2001, 216

Pavlos İsa'yı gerçek bir Tanrı kabul etmekte midir? Sorusunu sordüğümüzde Pavlos doktrininde buna bir karşılık bulunmaktadır. Pavlos doktrinine göre, kurtuluş planı sadece Baba'nın rahmet ve sevgisiyle değil, fakat aynı zamanda İsa Mesih'in kendi rahmet ve sevgisiyle gerçekleşmiştir ki bu durum onun öteden beri var olan (*Pre-Existent*) tanrılığına bir delildir. Pavlos Mektuplar'da İsa Mesih için Rabb (*Kopios*) ismini kullanmaktadır. Buradan şu anlaşılabilir ki, Pavlos, Mesih ile Baba Tanrı aynı görülmektedir. Hatta mektuplarında birkaç yerde tekil kip altında Baba ve Oğul ifade edilmektedir. Enkarnasyondan önce Tanrı tabiatını taşıyan Oğul, Enkarnasyondan sonra Tanrı ismini de hak etmiştir. Bu nedenle Hıristiyanların ona ibadet etmeleri doğrudur. Pavlos İsa Mesih, görünmez Tanrı'nın imajı olup varlıklar içinde ilk doğandır. Her şey onun vasıtasıyla yaratılmıştır. Yaratma görevini tamamlayan İsa Mesih dünyanın sonunda ise son yargılamayı gerçekleştirecektir. Pavlos, kilisenin doğru kabul ettiği İsa'nın ezeli olduğunu ve tanrılık ile beşeriyeti aynı anda tam olarak taşıdığını kabul etmiştir. Hıristiyanlığın teslis öğretisinin iki asli unsuru olan Baba ve Oğul anlayışının temelini oluşturmuştur. Pavlos, Ruh'u Mesih'le Mesih'i de Ruh'la bir tuttuğu görülmektedir.⁶⁰

4. Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrışmasında Kristolojik Tartışmaların Rolü

Doğu ve Batı Hıristiyanlığın ayrışmasında görünürde siyasi nedenler oldukça etkin olsa da teolojik nedenlerin bu ayrışmada en az siyasi nedenler kadar etkili olduğu kanaatindeyiz. Doğu- Batı kiliselerinin ayrılma nedenleri şöyle sıralayabiliriz.

1-Sivil iktidarın dini doğmalara ve din adamlarına karışması, "*Sezeropapizm*" XI. Yüzyılda Doğu ve Batı kutuplaşmasının en önemli sebebi olarak, Roma İmparatorlarının pagan dönemindeki eski alışkanlıklarını devam ettirerek dine ve kilise yönetimine sürekli müdahale etmeleri. Tarihte bu müdahalelere "*Sezeropapizm*" denilmektedir. Roma İmparatorlarının sürekli hem kutsala hem de profana hükmetmek için, devlet iktidarı ile dini iktidarı aynı elde toplaması mücadelesidir.⁶¹

2- Doğu ve Batı Hıristiyan kiliseleri ayrılma nedenlerinden beş patriklik (Pentharchie) meselesidir. Roma Kilisesi, Hıristiyan kiliselerin birlikte hareket eden dünya piskoposları tarafından yönetilmesi ve piskoposlar topluluğuna Roma piskoposu olan Papa'nın başkanlık etmesi gerektiğini savunuyordu. İstanbul Kilisesine göre ise, Hıristiyanlığın beş merkezi Kudüs, Antakya, Roma, İskenderiye ve İstanbul eşit yetkiye sahipti. Kilisedeki bu yetki konusundaki bu görüş ayrılıklarına rağmen, IX. Yüzyılda, İstanbul Patriği Fotius devrinde meydana gelen ilk geçici ayrılmaya kadar birliğini sürdürdü. İstanbul ve Roma kiliseleri arasındaki kesin ayrılma M.S.1054 yılında gerçekleşti.⁶²

3-Dil farklılıkları bu ayrılmada rol alan önemli etkenlerden biridir. Kilise'nin ilk dönemlerde Gerçek'in, önemli bir yeri vardı. İlk dönem Hıristiyanları Eski Ahid'in Yunanca tercümesini biliyorlardı. Yeni Ahit Hıristiyanlar arasında Yunanca yayılmıştı. Ayrıca, Batı'da Hıristiyanlaşmanın birinci dili Yunanca olmuştur. II. Yüzyılda Roma Hıristiyanları Grekçe konuşuyor ve

⁶⁰ Bilal Baş, Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, 187

⁶¹ Ahmet Hikmet, Eroğlu, Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri, Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık, 1999, Cilt.2, Say, 5. s.389; Bkz. Münir Yıldırım, Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Azizandaç Yayınları, Ankara, 2005, 48

⁶² Tomas Michel, Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş, Ohan Basımevi, İstanbul, 1992, 103

eserler Gerekçe yazılıyordu. III. Yüzyılın ortalarından sonra Grekçe terk edilmeye başlanılmıştır. Özellikle Kuzeyden gelen Barbarların istilasından sonra Grekçe tamamen bırakılmıştır. Grekçe, o dönemde kültür, felsefe ve bilim dili idi. Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır'da yaşayan Hristiyanların kültür dili olmuştur. İstanbul başkent olduktan sonra Grek dilinin tesiriyle Latince unutulmuş bir noktaya gelinmişti. Kilisede kültürel olarak IV, V,VI ve VII. Yüzyıllarda Grekçe tamamen hâkim olmuş ve imparatorların otoritesi altında Grekçe Konsil dili olmuştur. Doğu'da Grekçe tamamen hâkim olmasına rağmen Batı'da bunun zıddı bir durum ortaya çıkmıştır. V. Yüzyılda Batı'da Grekçe bilenlerin sayısı iyice azalmıştı. Hatta, V. Yüzyılda Doğu Roma Kilisesi tarafından Grekçe yazılmış bir Mektup, Batı Roma'da böyle bir mektubu tercüme edecek düzeyde birisinin bulunamaması nedeniyle aylarca cevapsız kalmıştı. Aynı durum Doğu Roma Kilisesi içinde geçerliydi. Batı Roma Kilisesi tarafından gönderilen Latince mektuplar dikkate alınmıyordu. Bu dil farklılıklarında dolayı taraflar, birbirlerinin yazdıkları eserlerden istifade imkânı bulamamışlardır. Böylece bu dil farklılıkları psikolojik olarak da Doğu ve Batı ayrılığını derinleştirmiştir.⁶³

4-Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki yukarıda saydığımız maddelerde ayrılmada önemli etkenler olsa da Hristiyan kredisunu temelini oluşturan Baba Oğul ve Kutsal Ruh'un özü noktasında Hristiyanların anlaşamamaları bu ayrılmanın mihengini teşkil etmiştir. Grekler ile Latinler arasındaki anlaşmazlığın asıl sebebinin Latinlerin Kredo'ya "*Filioque*" (ve Oğlun) sözcüğünü eklemeleri olmuştur. İman düsturunda yer alan "*Filioque*" (ve Oğlun) sözcüğünden ötürü tartışmalara doktrine değin bir öge girmiş oldu. Katolikler ve Protestanlar bu deyim kullanmakla, Kutsal Ruh'un, birlikte hareket eden Baba'dan Oğul'dan geldiğine işaret ederler. Ortodokslar ise kredoya bir şey eklemeyi heretik kabul ederler. Ortodokslar, Kutsal Ruh'un, Tanrı'dan geldiğini iddia ettiklerinden bu deyim kullanamazlar. Aynı zamanda Ortodokslar İstanbul Konsili metinlerinin ihlal edilemeyeceğini ona bir şey ilave edilmeyeceğini savunurlar.⁶⁴

Tartışmalarının başlangıcına baktığımızda Konsil kararlarıyla tespit edilen inancı Pazar ayinlerinde okunan dualarda yer almıştır. III. Toledo Konsil'inde (M.S.589) Aryüscülük fikirlerine karşı ve aynı zamanda mahalli kaygılarla, Teslis'teki Oğul unumunun fonksiyonunu güçlendirmek için Kutsal Ruh'un hem Baba'dan hem de Oğul'dan geldiği kabul edilmiştir. Daha sonra İspanya'da yapılan bütün Konsillerde bu formül yer almış ve herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Grekler, uzun bir süre bu farklılıktan habersiz kalmışlar. Bu mesele ancak, ikonlar üzerine yapılan tartışmalarda ortaya çıkmıştır. Photius (M.S.810/893) döneminde Doğu ve Batı arasında "*Filioque*" eki de tartışma konusu olmuştur. Photius Roma'nın Bulgaristan'daki, misyonerlik faaliyetleriyle mücadele ettiği sırada "*Filioque*"u de reddetti. Yazdığı eserlerle de tezini teyit etti. Bugün bile "*Filioque*" ekine karşı en önemli delil olarak bilinmektedir. Doğu da ikonların yasaklanması serbest bırakılmaları tartışmaları yapılırken, Roma'nın fikrini dikkate almadan Kredoya sokmuştur. Papalar, "*Filioque*" ekine krallık teolojisi sayarak karşı olmalarına rağmen bunu önlemede başarılı olmamışlardır. Papa VIII. Leon, (M.S.963/965) Kredoya kimsenin müdahale etme hakkının bulunmadığı görüşünde olduğundan, "*Filioque*" ekinin kaldırılmasını istemiş, ancak bu isteğini kabul ettirememiştir. Bununla beraber 1014 yılında, Papa VIII. Benoit,

⁶³ Ahmet Hikmet Eroğlu Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri, Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık, 1999,Cilt.2 Say.5, 407

⁶⁴ Tomas Michel, Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş, 103

(M.S.1012/1024) İmparator II. Henri'nin (M.S.1154/1189) baskısıyla Evharistiya ayini esnasında okunan duaya "Filioque" ekinin konulmasını kabul etmiş ve bu, Batı kilisesinin resmi görüşü haline gelmiştir. Floransa Konsil'inde (M.S.1439/1445) Grek ve Latin kilise babaları Kutsal Ruh'un gelişi konusundaki derin farklılıkların bulunmadığı sonucuna varmışlardır. Batı Roma kilisesinde, "Kutsal Ruh'un Baba'dan ve Oğul'dan" Doğu Roma Kilisesi ise "Oğul yoluyla Baba'dan" geldiğinin benimsendiği, bu tarzdaki anlayışların Hıristiyan teolojisi açısından heretik olmadığı kabul edilmiştir. Ayrıca Konsil kararlarında "Filioque"un özel tarihi sebeplerden dolayı kredoya eklendiği karara bağlanmıştır.⁶⁵

SONUÇ

XVI. Yüzyıl sonlarında XVII. Yüzyıl başlarında dinlerin inanç sistemleri ve kutsal metinleri rasyonalist bir zeminde redüksiyona tabi tutulmuştur. Bu araştırmalar sonucunda, dinlerin sistemlerinin oluşumunda kutsal metinlerin, peygamber sözlerinin, siyasi ve sosyo kültürel çevrenin ne kadar etkisi olduğu noktasındaki tartışmalar oldukça fazladır. Hıristiyanlığın kutsal metinlerinin aktarımı ve günümüze kadar gelişi noktasında oldukça fazla spekülasyon yapılmaktadır. Yaklaşık olarak İsa'dan iki yüzyıl sonra yazıya aktarılan bu metinlerin inanç sisteminin şekillenmesinde dönemin koşullarına göre farklılık göstermektedir. Bu metinler Hıristiyanlığın doğduğu coğrafya ile yayıldığı coğrafyada büyük farklılıklar göstermektedir. Dinler hakkında yaptığımız araştırmalara göre, bir dinin inanç sistemi meşruiyetini kutsal metinlerden alması o inancın dogmatikliği ve sürekliliğini daha da pekiştirmektedir. Hıristiyan kutsal metinlerde bu meşruiyet zemini olsa da, inancın oluşumundaki diğer nedenler kadar etkili olmamıştır. Bunun nedenlerini yukarıdaki Hıristiyan teolojisinde kutsal metinlerin inanç sisteminin oluşumunda öncelikli bir faktör olmadığını müşahade ettik. Bu metinler günümüzde gelişen Fenomenoloji ve Hermenötik redüksiyonlara tabi tutulmaya devam edilmektedir. Bu araştırmalar sonucunda gelinen nokta Konsillerde dogmatik hale getirilen inanç sistemi sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamalar neticesinde, diğer dinlere nazaran Hıristiyan dünyasında oldukça fazla itizal hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hıristiyanlık İsa'nın biyografisi üzerine inşa edilmiş bir dindir. İsa'nın doğumundan, çarmıha gerilisine ve yeniden dirilişine kadar her anı kabul edilmiştir. Hıristiyan dünyasında İsa'yı bir peygamber, bilge gibi gören anlayışlar olduğu gibi, O'nu Tanrı gibi gören anlayışlarda vardır. Makalemizin konusu İsa'nın tabiatı meselesi olduğu için tarihi süreç içinde İsa'ya atfedilen konumların bu farklılığı Hıristiyan inanç sistemine de farklı şekillerde yansımıştır. Hıristiyanların ilk ortaya çıktığı yıllarda İsa bir peygamber olarak kabul edilmiş, daha sonraki yüzyıllarda dönemin felsefi akımları ve farklı inançları ile karşılaştıktan sonra İsa kendi gerçekliğinden kopartılarak olağanüstü bir varlık haline getirilmiştir. Özellikle Hıristiyanlığın II. ve III. Yüzyıllarda pagan kültürle buluşması bu inancın farklılaşmasında oldukça fazla etkisi olduğu görülmektedir. İsa'yı inancın merkezine oturtulduktan sonra O'nun konumu ve formu zaman içerisinde değişkenlik göstererek varlığını devam ettirmiştir. İlahi dinlerde peygamberler, beşeri dinlerde dinlerin kurucuları inançların her zaman öznelere olmuşlardır. İsa Hıristiyanlığın hem öznesi hem de nesnesi konumuna getirilmiştir.

⁶⁵ Ahmet Hikmet Eroğlu Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri, 411

Hıristiyan inancının teşekkülünde siyaset en önemli etken olarak görülmektedir. Hıristiyanlık resmi bir hüviyet kazanmadan önceki durumu ile resmiyet kazandıktan sonraki durumuna baktığımızda sanki birbirinden bağımsız iki inanç sistemiyle karşılaşmaktayız. Hıristiyanlık, M.S. 313 yılında devlet dini olmadan önce merkezlerde ve taşralarda münzevi bir şekilde yaşamaktaydı. Hatta bu şekilde yaşam, mevcut olan bazı devletlerin otoritelerini rahatsız etmiş ve bundan dolayı baskı görmüş ve zulme uğramışlardır. Hıristiyanlık devlet dini olduktan sonra devlet otoritesi tarafından hem siyasi birliklerini sağlamak hem de ülkelerinde dini birliği sağlamak adına Hıristiyan inanç sistemi temelden etkilenmiştir. Doğu Roma İmparatorları Bizantis devlet anlayışı ile Hıristiyan teolojik tartışmalarına bizzat müdahil olmuş hatta buda yetmemiş Hıristiyan (*Credo*)'sunun şekillenmesinde aktif rol almışlardır. Kilisede bu resmi hüviyetten güç alarak imparatorlukla eşit ve hatta daha etkin bir kurum haline gelmiştir. Bu iki gücün tarihi süreçte karşı karşıya geldiği dönemler olmuştur. Dönem dönem güç dengeleri değişmiştir. İmparatorlukların güçlü olduğu dönemde Hıristiyan cemaatler ve Hıristiyan teolojisi derin yaralar almış, Kilisenin güçlü olduğu dönemlerde ise siyasi otoritenin zayıflığı dönemler olmuştur. Kilise, Sinod ve Konsiller bu çekişmenin en önemli tarihi belgeleridir.

Hıristiyanlık, İsa'dan sonra doğmuş olduğu coğrafyada uzun yıllar yaşamış fazla yayılmamıştı. Doğu Roma İmparatorluğu Kudüs ve çevresini işgal ettikten sonra Hıristiyanlık Batı'ya doğru yayılmaya başlamıştır. Hıristiyanlık Batı'da pagan ve farklı inançlarla karşılaşmış ve bunlardan etkilenerek varlığını devam ettirmiştir. Meşhur İslam Kelamcısı Kadı Abdül Cabbar bu durumu şöyle ifade eder. "Hıristiyanlık mı Pagan'laştı, yoksa Paganlar mı Hıristiyanlaştı."⁶⁶ Bu paradoksal durum karşısında Hıristiyanlığın özünden uzaklaşarak farklılaştığı kanaatindeyiz.

Din sosyal bir fenomendir. Statik değerleri olduğu gibi dinamik değerlere de sahiptir. Eğer dinler iyi yorumlanırsa medeniyetler inşa edebileceği gibi, doğru yorumlanmadığında da insanlığın en büyük kâbusları olurlar. Hıristiyanlık tarihi bunun en önemli göstergesidir. Hıristiyan dünyası, yüzyıl savaşları ile insanlık tarihinin en karanlık dönemlerini yaşarken, daha sonraki dönemler de ise Hıristiyanlık, Batı medeniyetinin inşasının en önemli fenomeni olmuştur.

İsa'nın tabiatı meselesi Hıristiyanlığın en önemli itikadi konusudur. Bu mesele İsa'nın ölümünden yirmi ve otuz yıl sonra başladığı, günümüze kadar da farklılaşarak gelmiştir. Günümüz Hıristiyan dünyası farklı itikatlara sahip olsalar da bir araya gelmek için II. Vatikan Konsili (M.S.1962/1965) yapılmıştır. Burada aldıkları kararlara göre, Kiliseler arasındaki ibadet ve itikadi bölünmüşlük ve Hıristiyan olmayanlarla Kilisenin ilişkisi üzerinde durulmuştur. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz. Hıristiyan teolojisi litürjik (ibadet) ve crode (itikadi) problemlerinin bir sonuca ulaşmadığının somut göstergesidir.

⁶⁶ Dursun Ali, Aykıt, Etiyopya Kilisesi, 77-78

KAYNAKÇA

- Albayrak, K. (2005). İznik Konsili ve Öncesinde ve Sonrasında Heretik Hıristiyan Akımları, Uluslararası İznik Sempozyumu, İznik
.....(1997). Keldaniler ve Nasturiler, Vadi Yayınları, Ankara, 1997
- Atiya, Aziz S. (2005). Doğu Hıristiyanlığı, Çev. Nurettin Hiçyakmaz, Doz Yayınları, I. Bas. İstanbul
- Aydın, F.(2010). Maksimus The Confessor Diyotelit.Kristoloji, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.12 Say.22, 2010
- Aykıt, D. A. (2013). Etiyopya Kilisesi, Ayışığıkitapları, İstanbul
- Baş, B.(2000). Monoteist Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi, Divan Dergisi İlmî Araştırmalar Dergisi, Bilim Sanat Vakfı Yayınları, Süreli Yayın, Yıl.5, Say.9, İstanbul
- Çoban, B.Z. (2013), Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm, Mihel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt, 10, Mayıs-Ağustos
- Çelik, M. (1987), Süryani Kilisesi Tarihi, Yaylacılık Matbaası, İstanbul,1987
- Darcan, H. (2013) Athanasius ve İznik Konsili, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. XV, Say.28, 2013
- Dvornik, F.(1990), Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Çev. Soeur Jean-Marie O.P.(Fransızcaya çeviren), Çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990
- Eroğlu, A. H. (1999). Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri, Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık, Cilt.2, Say.5
- Gündüz, Ş. (2001) Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu, Ankara,
- Kaçar, T.(2003). Ebionitler'den Ariüs'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teoloji Tartışmaları, AÜİFD, Cilt XLIV(2003), Say.2
- (2002). Kilise Konsillerinin Siyasallaşması Örneği, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.2/1
- Kutsal Kitap (2001). Eski ve Yeni Anlaşma, Kitabı Mukaddes Şirketi, Ohan Matbaacılık LTD.ŞTİ,
I. Bas., İstanbul
- Michel, T. (1992). Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş, Ohan Basımevi, İstanbul
- Schoeps, H.J. (2012), Yahudi-Hıristiyanlığı, Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, İz Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul

-
- Tarakcı, M. (2010). Nestorius ve Krisitolojisi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 19 Say, Bursa
- Turgut, R. (2013). Donatist Kilise Ayrılığı Nasıl Başladı?, II. Türkiye, Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV, Mayıs, Bursa
- Tümer, G-Küçük A. (1993). Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, II. Bas., Ankara
- Yıldırım, M.,(2005). Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Azizandaç Yayınları, Ankara
- Yalduz, A.(2003). Kosillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt,12, Say.2, Bursa